

Hititler’de Ateş Kültü ve Tanrı ^D*Pahhur* (I)*

Şafak BOZGUN**

Keywords: Fire, Fire cult, Burial ritual, Hittite, *pahhur*

Hittite documents texts show that fire has a special place in ancient Anatolian culture. Hittite texts include written examples of "sacred fire" in Anatolia. The pahhur "fire", with its purifying, protective, punitive, or destructive aspects, represented the communication between Gods and humans. The fire was seen as a transitional element between the two existing worlds. Therefore, it was used as part of many ritual practices in the Hittite belief system. Besides the ritual practices using of fire is often mentioned in literary and mythological texts. In the Hittite texts, the pahhur has seen "a fire; torch; spark; campfire; (body temperature) fever" or as an expression in KIN-oracle in texts. In this research, fire and cult practices in the Hittites were examined. This article deals with classical Greek narratives, dating back to Hatti motifs in mythological narratives about fire, and we evaluate that God of Fire iconography can be found in the mythological scenes of Tyszkiewicz and Aydın seals.

Anahtar Kelimeler: Ateş, Ateş kültü, Cenaze ritüeli, Hitit, *pahhur*

Hitit belgeleri Anadolu kültüründe ateşin özel konumu olduğunu göstermektedir. Hititçe metinler "kutsallaştırılmış ateş" in Anadolu'daki yazılı örneklerini barındırmaktadır. Pahhur "ateş" arındırıcı, koruyucu, cezalandırıcı ya da yok edici yönleri ile Tanrılar ve insanlar arasındaki iletişimi temsil etmekteydi. O mevcut iki dünya arasında bir geçiş unsuru olarak görülmekteydi. Bu nedenle Hitit inanç sisteminde birçok ritüel uygulamasının bir parçası olarak kullanılmıştır. Ateşin kullanımı, ritüel uygulamalarının yanı sıra, sıklıkla edebi ve mitolojik metinlerde de bulunur. "pahhur" metinlerde "ateş; meşale; kıvılcım; kamp ateşi; (vücut sıcaklığı) ateş/ateşlenme" ya da "KIN-falında bir ifade" olarak kullanımları ile görülmektedir. Araştırmamızda, Hititler’de ateş ve kült uygulamaları üzerinde çalışılmıştır. Ateş ile ilgili mitolojik anlatılardaki Hatti motiflerinin klasik Yunan anlatımlarına kadar uzandığını; Tyszkiewicz ve Aydın mühürlerinin mitolojik sahnelerinde ise Ateş Tanrısı ikonografisinin bulunabileceğini değerlendirmekteyiz.

* Hakeme Gönderilme Tarihi: 18.06.2021; Kabul Tarihi: 10.11.2021

** Şafak BOZGUN, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Eskiçağ Dilleri Kültürleri Bölümü, Hititoloji Anabilim Dalı, Ankara/TÜRKİYE, sbozgun@ankara.edu.tr; ORCID: 0000-0001-8406-2601

(5') Pencereleeri sis kapladı. Evi duman/koku [kap]ladı. (6') Ocaktaki odunlar boğuldu. Tanrıların [sunakları] (7') mahvoldu. Ağılda koyunlar aynı şekilde ahırda (8') sığırlar mahvoldu. Koyun kuzusunu reddetti. (9') Sığır buzağısını reddetti.

I.Hattuşili'ye ait bir metinde kraliyet ailesindeki birlik ve uyumun devam etmesi “ocakta bulunan ateşin sönmemesi” ile ilgilidir. Bu (kutsal) ateş, krallığın sürekliliğini ve devamlılığını temsil etmekte, aksi bir durumda ise kargaşa ve kötülükle özdeşleştirilen yılanın tüm kenti saracağı aktarılmaktadır:

CTH 5 KBo 3.27+ “I.Hattuşili'nin Fermanı”⁷:

öy.
22' *ma-a-an ud-da-a-a[r-me-et p]a-ab-š[a-nu-ut-te-ni n]*
u-k[án]
23' *ut-ni-im-me-et-t[a pa-ab-ša-nu-]ut-te-ni [ma-a-an-ša-an]*⁸ *ha-aš-ši*
24' *pa-ab-hu-ur pa-ra-iš-t[e-ni]x-at-ta-it*⁹ *[ud-d]*
a-a-ar-me-e[t]
25' *šar-ra-at-tu-ma m[a-a-an-]ša-an ha-aš-ši-i p[a-ab-b]*
u-ur[]
26' *na-at-ta pa-ra-iš-te-nita ú-iz-zi* ^{UR}[^UHa-]
at[-tu-ša-an]
27' MUŠ-aš hu-la-a-li-az-zi[]

öy.
22' sözle[rimi ko]rudu[ğun]uz sürece [v]e
23' memleketimi d[e korursu]nuz. Ocakta
24' **ateşi** beslediği[niz]/(körüklediğiniz) sürece x
[söz]lerim[i]
25' (asla) çiğnemeyin⁽³⁾ Eğer ocakta **a[teş]i** []
26' beslemezeniz/(körüklemezeniz) ve (an) gelir
[H]at[tuša'yı]
27' yılan¹⁰ sarar.[]

Kral gibi giydirilerek onun yerine geçen *tarpalli*'nin (vekil) katıldığı bir “Yerine Geçme” ritüelinde, kraliyet tahtının önünde yakılan ateş, yine krallığın sürekliliğini ve devamlılığını temsil eden bir simge olarak yer almaktadır:

CTH 421 KUB 43.49 “Yerine Geçme Ritüeli”¹¹:

ay.
18' ... *nu-kán* ^{GIŠ}DAG EGIR-*pa i-ya-an-zi*
19' *nu* ^{LUŠ}DAB LU[GAL'-UT-TI]M *i-wa-ar wa-aš-ši-*
ya-an-zi HUB.BI^{HLA}
20' *ki-it-ta-ri nu* [A-NA ^{GIŠ}DAG *pé-ra-an*] GUNNI
i-ya-an-[z]i
21' *nu-kán* **IZI-hur** *iš-hu[-u]-wa-an-zi* A-NA GUNNI
^{GIŠ} *ta-pu-u[š-za]*
22' KUR^{TUM} *ŠA SAHAR iš-hu-u-wa-an-zi nu-kán* KUR.
KUR^{MES} URU^{DIDLHLA} HUR.SA[G^{MES}]
23' ^{ÍD}^{MES} *ŠA IM i-ya-a[n-zi] ...*

ay.
18' ... ve ardından bir taht yaparlar/inşa ederler.
19' Bir esiri kır[allığı]n (temsilcisi) gibi giydirirler.
(Altın) küpeleri
20' durur(/takılır). Tahtın önün[e] bir ocak
yapar[ra].
21' (İçerisine de) **ateş** dö[ker]ler(/fırlatırlar/
atarlar). Tahtadan (yapılmış) ocağın yan[ına]
22' topraktan bir ülke dökerler(/fırlatırlar/
atarlar). Ülkeleri, kentleri, dağla[rı],
23' ırmakları kil(den) yapar[ırlar]...

⁷ Popko 1978: 57-58; de Martino 1991 54-66; Haas 1994: 269.

⁸ [nu-uš-ša-an], Popko 1978: 57-58.

⁹ *na-at-ta* ile bir bütünlük sağlayan olumsuzluk anlamında “hayır, değil” için uygun görünse de hem başlangıçta bir “na” işareti hem de sondaki “it” işareti bu tamamlamaya izin vermez, de Martino 1991: 58.

¹⁰ Collins 2002: 173 vd.; della Casa 2019: 223.

¹¹ Neu 1999: 71-79.

Kral ve kraliçe ile birlikte ocağın ve ateşin temsilcileri arasındaki LÜ/DAM *pabbur(war)ši-/pabburzi*¹²; yine “ateşin ve ocağın bakıcısı/koruyucusu/gözetleyicisi”, GIS *pabburul(a)*-nesnesinden sorumlu LÜ *pabburula, pabbur* “ateş” kökü ile etimolojik olarak olası bir bağ kurmamızı sağlar¹³. İkinci dereceden kişileri tanımlayan LÜ *pabhu(wa)rši*¹⁴ ile doğurganlık ve süreklilikle ilişkilendirilen, kraliçeye göre daha düşük statüde, kralla ikinci dereceden evli bir kadını tanımlayan DAM *pabhu(wa)rši*¹⁵, başlangıçta yüksek statülü, kralla yakın bir konumda olmalarına rağmen, zamanla saray içerisindeki statülerinin düştüğü ve aşağılayıcı biçimde “gayri meşru” anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır¹⁶.

Hitit Ateş Mitleri

Hatti kökenli “kayboluş efsaneleri”nin benzer mitolojik bir anlatımı¹⁷, “(Tanrılaştırılmış) Ateş” için de bulunmaktadır. Diğer Kaybolan Tanrı efsanelerinden de bildiğimiz çok sayıda ortak özellik barındıran “Ateş”in bu hikayesi, onun Hitit geleneklerindeki izlerinin çok daha eskilere dayandığını göstermektedir. Ateşin kötü niyetli Tanrı Gulzanzipa’ya

¹² *-r/-n-* değişken gövdeli *pabbur-, pa-ab-hu-wa-ar*, KUB 7.60 II 11 (*Dupl.423.C* KBo 66.316 öy.4’), “ikinci sıradan kraliyet ailesi mensubu/gayri meşru/krallık hakkı olmayan/piçiz/evlilik dışı kız veya erkek çocuk”, CHD (P): 17 vd.; HED (P): 26 vd.

¹³ Pringle1993: 322; LÜ *pabburula* Koruyucu Tanrısı, CTH 682.I.A KUB 2.1 II (35) [(*pa*)]-*ab-hu-na-aš* *ba-aš-ša-a*[*š* (LÜ)*p*]*a*-*hu-ru-la-aš* (36) *La-ba-ar-na-aš*¹⁸LAMMA-*i* ..., Daddi 1982: 146; CHD (P): 17-18; McMahon 1991: 102-103; Archi 1975: 105-114; Groddek 2009: 1-9; ayrıca CTH 448.4.9.a KUB 2.4.12 ay.III 3’, Yoshida 1991: 47, 53; ateşi kontrol altında tutmak ve yakmak için kullanılan GIS *pabburul(a)*-nesnesinden sorumludur, CTH 484.I.A KUB 15.31 I (18) ... *nu-kán* EGIR-*an-da* (19) GIS *pa-ab-hu-ru-la-az pa-ab-hur wa-ar-pa-an-zi nu pa-ab-hur* (20) *wa-ar-nu-an-zi* ... (18) ... ve sonradan (19) *pabburula*-nesnesinden(/ile) ateşi çevrelerler/sararlar ve ateşi (20) yakarlar ..., URL 2.

¹⁴ CTH 5 KBo 3.27+ (öy.16) ... *nu ku-i-e-ša hu-ur-ta-li-an-zi* (17) *A-WA-A-AT* LUGAL LÜMEŠ *ME-ŠE-DI-es*¹⁹LÜMEŠ *pa-ab-hur-zi-e-eš* (18) Ü^(M,A)LÜMEŠ *MU-HAL-DIM hu-ur-ta-li-an-zi* ... (öy.16-17) ... kimler kralın sözlerini hiçe sayarlarsa, saray muhafızları, ikinci dereceden kraliyet ailesi mensubu (18) ve *MUŠA*-adamları (sözleri) hükümsüz kılarlarsa ..., Pringle 1991: 321; CHD (P): 17.

¹⁵ CTH 414.I.A KUB 29.1 ay.III (39) DINGIR^{MEŠ}-*wa* GUNNI *da-a-ir nu-wa-ra-an* [^{NA4}*ku-u*]*n-na-ni-it* (40) *bu-u-ra-i-ir na-an* AN.BAR-*it ša-an-[bi]-ir* (41) *nu-uš-ša-an* DINGIR^{MEŠ} *e-ša-an-ta-ri nu-za-an* É-*aš BE-LU*^{MEŠ}-*TIM* (42) LUGAL-*uš MUNUS*.LUGAL-*ša*^{DAM,MEŠ} *pa-ab-hu-wa-ar-še-eš* (43) *e-ša-an-ta-ri* ... (39) “Tanrılar ocağı (yere) koyarlar ve onu (n üzerini) [*ku*]*nman-*(/boncuk/süs taşı/gök taşı)[*taşı*] ile (40) süslediler(/donattılar) ve onu demir ile temiz[le]diler(/sildiler)”. (41) Tanrılar üzerine otururlar ve evin efendileri(/sahipleri), (42) kral ve kraliçe (ile) *pabbur(war)ši*-kadınları (43) otururlar ..., Schwartz 1947: 23vd.; Pringle 1993: 321; CHD (P): 17.

¹⁶ Pringle 1993: 323vd.; Urhi-Teşup, II.Muwattallı’nın ikinci dereceden karısından doğmuştur, III. Hattuşili’nin yönetimindeki kentleri onun elinden almaya kalktığı gerekçesi ile tahttan indirilmiştir. III. Hattuşili, onun ikinci dereceden bir kadının oğlu olduğunu özellikle vurgulamıştır: CTH 81 A. III 41’, Doğan-Alparslan 2012: 59.

¹⁷ Telipinu, (Nerik’in, Kuliwişna’nın, Kraliçe Harapşeli’nin, Aşmunikal’in, Lihzina’nın; Katip Pirwa’nın) Fırtına Tanrısı, Güneş Tanrısı, Hannahanna, Anzili ve Zukki, İnara ve Tanrılaştırılan Ateş yer almaktadır, Ünal 1992: 495; Hoffner 1998: 9 vd.

(hapax)¹⁸ karşı, karanlık dünyadan kurtulma mücadelesini anlatan bu hikayenin, kötülük ve hastalık arasında büyüsel ilişki kurularak “telkin yolu ile” bir hastanın sağlık durumunun iyileşmesine yönelik olduğu da değerlendirilmektedir:

CTH 457.8 KUB 43.62 Tıbbi Ritüeldeki “**Kaybolan Ateş Miti**”¹⁹:

öy.II
 5 *hu-uk-ki-eš-ki-iz-zi-ma-an kiš-an pa-ab-hur*
ša-a-i[t] [(...)]
 6 *ŠA^DUTU DUMU-ŠU na-at ú-it GE₆-an-ti*
pa-it x [...]
 7 *GE₆-an-ti ú-li-eš-ta-at MUŠ-aš i-wa-ar*
 8 *ta-ru-up-ta-at²⁰ ku-un-ku-li-ya-ti-ya-aš*
i[-wa-ar]
 9 *pár-ta-it-ta-at ŠA NIM.LÁL wa-at-ku-ta-a[t]*
 10 *ŠA TI₈^{MUSEN} i-wa-ar A-NA TI₈^{MUSEN}-ma ha-*
ll[u-ga-an pa-it]
 11 *KASKAL-ši i-ku-ni-im-ma-aš NUGÁL*
 12 *x x x x²¹ mi²-ša²²-r[i²]*
 ay.III
 1' x[...]
 2' *na-an x x x x x [...]*
 3' ^{GIŠ}*ka-pa-nu-ma-za-kán MUŠ har-zi [*
 4' *iš-tar-na pí-di-ma-at-za-kán NIM.LÁL*
[har]-z[i]
 5' ^{GIŠ}*la-ab-hur-nu-uz-zi-aš-ša-an še-er TI₈^{MUSEN}*
ti-ya-a[t]
 6' *kat-ta-ma-an-za-an^{GIŠ} ga-pa-nu-uš-ši MUŠ-aš*
 7' *ne-ya-at iš-tar-na pí-di-ma-kán NIM.LÁL*
ne-y[a-at]
 8' *nu-uš-ša-an^D Gul-za-an-zi-pa-aš ŠA^DU ki⁽³⁾-[*
 9' *hu-it-ti-ya-an-na-i nu-uš-ši EGIR-an-da [*
 10' *IM-an pád-da-an-zi da-an-ku-iš ta-ga[-an-*
zi-pa-aš (...)]
 11' *[hé-eš-ta-at na-aš-ta ša-ra-a tar-na^(p0)-iš[-ta²⁰*
 12' ^D*Gu]l-za-an-zi-pa-an GUL-ta at DUMU.*
 NAM.LÚ[U₁₉.LU a-uš-ta²]

öy.II
 5-6 Ayrıca onu büyü ile devamlı şöyle çağırıyor: “(Bir zamanlar) Güneş Tanrısının oğlu **Ateş** (Tanrısı bir şeylere kız(mış)tı/öfkelen(miş)[ti], ve o karanlığa git(miş)ti x [...]
 7 (Orada) karanlığa saklan(mış)tı bir yılan gibi,
 8 (o kendini) topladı(mış)tı/kıvrıldı(mış)tı, *kunkuliyati*(-hayvanı) g[ibi].
 9 (Yolculuğuna çıkmak için hemen kanatlarını) temizledi/açtı arı (ve o **ateşi** aramak için) atladı[1]/(sıçradı/uçtu),
 10 bir kartalın (atıldığı/sıçradığı) gibi. Ayrıca kartala ha[beri götürdü].
 11 Yolculuk (esnasında dondurucu) soğuğu (bile) yok (saydı/hissetmiyordu).”
 12 x
 ay.III
 1' x[...]
 2' ve onu x [...]
 3' Bitki kökünü ise yılan tutar [
 4' (aynı zamanda) onu ortasından arı da [tut]a[r].
 5' Ağacın yapraklarına kartal tüne(miş)[di],
 6' aşağıda ise onun köküne yılan
 7' dolan(mış)di. (Aynı zamanda) ortasından da arı dola[n(mış)di]/çevrele(miş)di.
 8' Tanrı Gulzanzipa, Fırtına Tanrısının x[
 9' sürekli çekiyor ve onun arkasında [
 10' kili/toprağı kazıyorlar (ve bir çukur açıyorlar). Kara top[rağı
 11' [açt]ı[1]/yarıldı). Sonra (**ateş**) yukarı (doğru) çıktı/bıraktı.[
 12' (Böylece **ateş**) [Tanrı Gu]lzanzipa'yı yendi. İnsano[ğlu (ise tüm bu olanları) gördü?/şahit oldu?].

Tüm insanoğlunun tanık olduğu, karanlık dünyadan kurtulma mücadelesinde ateş'in oynadığı bu önemli rol kısmen de olsa KUB 17.8+Bo 6172'yi anımsatmaktadır²¹. Söz konusu metinde insanoğlu ateşin ürkütücü yönünü, “kan kırmızısı bir korluk” olarak tanımlamakta, “dağın güçlü bir ateşle yanması”yla²² tasvir etmektedir:

¹⁸ Starke 1990: 462-463; Ünal 1992: 499; van Gessel 1998: 256.

¹⁹ Ünal 1992: 493-500; Ünal 1994: 858-859; URL 3; Francia 2016: 236-237; Ünal 2020: 300.

²⁰ *tar-pi-iš*[krş. Ünal 1992: 494, 499.

²¹ URL 4.

²² Soysal 2017: 80.

CTH 457.1 KUB 17.8+Bo 6172 “Ateş Miti”²³:

ay.IV

- 1 ^DKam-ru-ši-pa-aş ne-pi-ša-az a-uş-ta GIŠ²[...
(-)²x-x²-x² EGIR-pa QA-TAM-MA
- 2 kap-pu-u-iz-zi [
- 3 UM-MA ^DKam-ru-ši-pa i-it-tén-wa-za gi-im-ma²
[ri²] IZI-bur da-a[t-tén nu-wa-za]a še-e-šu-ra-aş
- 4 ZIZ-tar da-at- tén nu-wa-za SÍG.SA₅ SÍG.GE₆
SÍ[G.SI]G₇ SIG₇ da-at-t[én nu-wa-za G]I-aş
- 5 ha-a-pu-ša-aş-ša da-at-tén nu-wa-ra-at ud² da²-ni-
ya-at-tén nu-w[a]-r[at] T-NA GÚ-SU
- 6 na-a-iş-tén ki-i-ma-wa I-NA GİR^{MES1}-ŞU na-a-iş-tén
- 7 nu-wa har-ša-na-aş-ša-aş GIG-aş⁴ kam-ma-ra-a-aş
ki-ša-ru na-at ne-pi-[ş]a pa-id-du
- 8 IŞ-TU ŞU-ma-kán GIG-ŞU GE₆-iş KI-an-zi-pa-aş
kar-ap-du
- 9 nu al-pa-aş GIG-an Ú-UL tar-uh-zi na-an-za še-er
ne-pi-ša-an-za tar[-u]h-du
- 10 kat-ta-an-na-za GE₆-iş KI-aş tar-uh-du ŞI-PÁT² x²
IZI-na-aş
- 11 pi-i-e-er nu-uş-şi hal-ki-ya-aş pi-i-e-er nu-uş-şi GIG-
an pi-i-e²-er
- 12 nu-uş-şi ŞA IGI^{HIA} GIG-an pi-i-e-er nu-uş-şi ŞA
GİR^{MES} GI[G-a]n SUM-ir
- 13 nu-uş-şi ŞA ŞU⁷⁷ GIG-an pi-i-e-er nu-uş-şi ŞA
SAG.DU GIG-an
- 14 pi-i-e-er nu-uş-şi la-ap-pi-ya-aş me-er-ta nu
i-ya-wa₂ ni-iş-ki-iz-zi
- 15 nu-wa-ra-an a-ru-na-aş pu-nu-uş-ki-iz-zi [ku-wa-
a]₂ t-w₂ a⁽³⁾ i₂-[ya-w]a-ni-eş-ki-şi
- 16 la-ap-pi-ya-aş-wa-mu-kán gi-nu-pi-mi(-)[...²] x₂
[me-er-t]a nu-wa-kán a-pád-da(-)[...²]
- 17 ku-e-da-ni-ik-ki dum-me-e-ni i-it² x-x-x² x₂ x₂ x₂[
- 18 nu-wa-za da-an-ku-wa-i wa-aş-şi-ya-a² d-d² u nu-
wa-za x-x² x₂[
- 19 nu-wa-za ne-pi-ša^{GIS}KUN₉ kar-la-a-an
[pa-id-du⁽²⁾]
- 20 nu-wa-ra-aş AMA-ni^DKam-ru-ši-pi pi-ra-an
ti-i-e-et(-)²x(-)[
- 21 la-ap-pi-ya-aş gi-nu-pi me-er-ta UM-MA
^DKam-ru-ši-[pa
- 22 ku-e-da-ni-ik-ki tu₄ me-ni nu-wa-ra-an-kán an-da
du-ud-[du²-mi²-li²...²]
- 23 ÍD-ni pé-e-hu-te-er nu-wa-ra-aş-ša-an la-ap-pi-ya-
[aş...]²⁴

ay.IV

- 1 Tanrıça Kamruşıpa gökten (aşağı) baktı.[...](O)
aynı şekilde
- 2 anlatıyor/geçmişini anımsıyor:[
- 3 Tanrıça Kamruşıpa şöyle (söyler): “(Haydi
hepiniz) (boş) tarla[ya]/bozkır[a] gidin! ve
ateş al[ın]²⁵ ve] sulama/sulanan (arazinin)
- 4 buğdayını alın! Kırmızı, siyah ve yeşil yünleri
al[ın ve kamı]şın
- 5 saplarını alın! Onları büyüleyin! [Onları] onun
boynuna
- 6 dolayın/sarın! Bunu onun ayaklarına da
dolayın/sarın!”
- 7 “Ve başının hastalığı duman(a) olsun (/
karışsın)! O göğe gitsin/yükselsin!
- 8 Ayrıca Karanlık Dünya elinden(/eli ile) onun
hastalığını kaldırsın/alıp götürsün!
- 9 Bulut hastalığın üstesinden gelemeyen(se), onu
bizzat üstündeki/yukarıdaki gökyüzü ye[ns]in!
- 10 Karanlık Dünya onu aşağıda yensin!”. (Bu)
ateşin büyüü(dür).
- 11 (Ateşe bunları) verdiler: Ona tahıl verdiler.
Ona hastalığı verdiler.
- 12 Ona gözlerin hastalığını verdiler. Ona ayakların
hastalığı[ğın]ı verdiler.
- 13 Ona elin hastalığını verdiler. Ona başın
hastalığını
- 14 verdiler. (En sonunda) on(d)a kıvılcım/kor/ısı
bitti ve (o bu yüzden) devamlı yakınıyor.
- 15 Onu, Deniz (Tanrısı) sorar: “[Niçi]n devamlı
y[akın]ıyorsun?”
- 16 (Ateş ise şöyle cevaplar): “Kıvılcım/kor/ısı
ginupi-kabımda ...x [bitt]i. Bu nedenle [...]²]
- 17 birinden (biraz) alacağız. G[it²] x-x-x² x₂ x₂ x₂[
- 18 ve bizzat kara(lar) giyin! Bizzat x[
- 19 ve göğe 9 basamak merdiven [(ile) çıksın!]
- 20 Ve o (ateş), Ana Tanrıça Kamruşıpa'nın
huzuruna çıktı. x[
- 21 kıvılcım/kor/ısı ginupi-kabı(m)da bitti”.
Tanrıça Kamruşı[pa] şöyle (cevap verir):
- 22 “(o zaman) birinden (biraz) alacağız ve onu
giz[lice]...²]
- 23 ırmağa alıp götürdüler(/eşlik ettiler)²⁶. Onlar
köz/kor/ateş/sıcaklık[

²³ Soysal 2017: 80-83; Kellerman 1987: 215-235; Haas 2003: 161; URL 4; Hoffner 1998: 32; Haas 1994: 261; Ünal 1994: 817 vd.

²⁴ la-ap-pi-ya-[an wa-ra-an-da-an], Kellerman 1987: 218.

²⁵ “tarlanın/bozkırın ateşini alın! Ve gidin!”, Hoffner 1998: 32; Ünal 1994: 817 vd.

²⁶ ÍD-ni pé-e-hu-te-er, canlı bir varlığın nesnesi konumunda “to lead, conduct”, Hoffner 1989: 622.

- 24 *pi-ra-an*^{LU}SIPA-aš^{GIS}tu-u-ri-ya pa-aš-ki-ir na-at
[^{GIS}tu-u-ri-in]
- 25 *e-ep*,-[*pi-ir*] nu İD-aš la-ap-ta na-at-kán pa-ra-a
x-[26 [nu HUR.SAG⁽³⁾-a]š la-ap- ta[
- 27 (= 1') [na-a]t-kán ú-el-lu pé-e har-kán-zi nu Ú.SAL
wa-ra-[a-ni]
- 28 (= 2') [n]a-at-kán HUR.SAG^{MEŠ}pé-e har-kán-zi
nu HUR.SAG^{MEŠ}wa-ra-[an-da-ri]
- 29 (= 3') nu-kán DUMU.LÚ.Ú¹⁹,LU iš-tar-na ar-ha
ha-a-an-da-a-it na-aš-ši-[iš-ša-an]
- 30 (= 4') šu-uh-ha-ti iš-har-wa-an-za la-ap-pi-ya-aš
na-aš-ši-iš-ša-[an ...]
- 31 (= 5') la-ap-pi-ya-aš nu i-ya-u-wa-ni-iš-ki-iz-zi
ZÍZ-ma pé-^e e²-[da³-aš²]
- 32 (= 6') nu-kán DUMU.MUNUS^PUTU lu-ut-ti-
ya-az ša-ku-wa-ya-at nu-za HUR.SA[G-aš]
- 33 (= 7') har-ni-eš-šar da-a-aš nu-za pâr-ša-na-aš
^{UZU}SA da-a-aš
- 34 (= 8') na-at I-NA^{UZU}GÚ-ŠU na-a-iš nu-za har-
kán-ta-aš pâr-na-[aš]
- 35 (= 9') IM-an da-a-aš na-an x₁-[k]₂a²-ra₃-ap-[ta²]
- 36 (= 10') É-ir-kán ma-ab-ha-an [I]M^rx² [
- 37 (= 11') QA-TAM-MA har-ak-du ŠI-PÁT[]^rx² [
- Bo 6172
- 38 (= 12') ma-a₁-an-kán DUMU-an-na A-az
š[a-ra-a⁽²⁾]
- 39 (= 13') [nu š]₁u₂-ma-an-za-na-an še-er a^{[r²-}
- 40 (= 14') [... -z]i₁ na-at⁽³⁾š₂u₃-ma-an-z₄[a-na-
- 41 (= 15')]₁x₂[²⁷

- 24 çobanın esasının önüne/ucuna taktılar(/
sapladılar). Onlar [asayı²]
- 25 tutar[lar]. Irmak kızdı/parladı/yandı ve onlar
x[
- 26 [dağ] kızdı/parladı/yandı.[
- 27 (= 1') [On]lar çayır(a) tutarlar ve çayır yan[ar],
- 28 (= 2') [v]e onlar dağlar(a) tutarlar ve dağları
yak[arlar].
- 29 (= 3') (Onların) ortasında (bir) insanoğlu/
ölümlü kaldı ve on[lar üzerine]
- 30 (= 4') döküldü/boşaldı/yayıldı. Kan kırmızısı
köz/kor/ateş/sıcaklık onlar onun üzer[ine ...],
- 31 (= 5') köz/kor/ateş/sıcaklık ... ve (o) devamlı
yakınıyor. Buğdayı da alıp götü[rdü].
- 32 (= 6') ve Güneş Tanrı(ça)sının kızı pencereden
baktı ve bizzat kendi dağın
- 33 (= 7') *harnesšar*(-ı) aldı. Kaplanın sinirini/
kasını kendisine aldı.
- 34 (= 8') Onu da onun boynuna doladı. Bizzat
kendi yıkılmış evinin
- 35 (= 9') kili(ni) aldı ve onu x kaldır[dı]/taşı[dı].
- 36 (= 10') Ev nasıl [(yıkılmış ise²)] k[jil x [
- 37 (= 11') aynı şekilde harap olsun! (Bu) büyüğü [
- Bo 6172
- 38 (= 12') Çocuğu sudan nasıl y[ukarı⁽²⁾]
- 39 (= 13') [ve s]izlerin üzerinden [
- 40 (= 14') [...]x ve onlar⁽³⁾ sizleri[n
- 41 (= 15')]x[

Ele aldığımız bu iki metnin aksine, KBo 22.107+KBo 40.164'te benzer birtakım ifadeler ve mitolojik unsurlar kullanılsa da bir hastalığın iyileştirilmesine yönelik çok daha açık ifadeler yer almaktadır²⁸. Metinde *tittiyanna* ve *daššuwanza* “ateş”in özelliklerini niteleyen iki önemli tanım olarak karşımıza çıkar:

²⁷ Belirlenemeyen bir boşluk sonrası KUB 17.8 devam etmektedir (42') *an-d*[a⁽⁻⁾] (43') *da*-x⁻- [(44') *iš-ha-a-x*- [(45') UG.TUR^{UZU}SA (Kol.) *A-WA*-[AT]-^rx-x-x² QA-TI.

²⁸ Ateşin bir hastalık olarak tanımlandığı çok sayıda metin örneği bulunmaktadır: CTH 409.IV.Tf02.A KUB 55.20+KUB 9.4+Bo 7125+Bo 8057 III (46) “... aynı şekilde kana bulanmış (47) Ölüm Tanrısı (onu kaldırsın); aynı şekilde ^{UZU}*meliya*'nın (bir uzuv?/derisi?/edep yeri?) ateşini (48) (ve) sıkıntısını/gazabını defedecek.” *Dupl.* CTH 409.II.Tf04.B KUB 9.34 I 27' [*pa-ab*-(*hur*), IV 3 *pa-ab*]-*hur*, Beckman 1990: 39; Groddek 2002: 36; Hutter 1988; paralel bir metin CTH 458.11 KBo 17.54+ I 15, URL 5. Bir rüya metninde ise Puduhepa, kocası Hattuşili'nin “ayaklarının ateşinden kurtulması” için adakta bulunmaktadır, CTH 584 KUB 15.3 öy.I 17-20, Haas 2003: 61, Roos 2007: 106-108; Hititçe iyileştirici bir tıp metninde ise anlamı bilinmeyen ancak *pahhur*- “ateş” kökü ile ilgili *pahhurriya*[-, *išahru*- “gözyaşı”, göz hastalığını tanımlayabilecek kelimeyle birlikte geçmektedir (KUB 8.38+KUB 4.4.63). *pahhurriya*[için “ateş gibi yanmak⁽²⁾” anlamı verilirken kelimenin bir fiil olup olmaması ise çekim eki kısmının kırık olması ile henüz belirsizdir. Çiviyazısı Luvicesinde *pawari*(*ya*)- “ateş yakmak” (KBo 19.76+KUB 14.20(+))KUB 19.39 I 23' *pa-wa-ar*<*ri*>-*it-ta* (Prt.Sg.3) -*i*(*ya*)- son eki ile fiil yapılmıştır. ay.III (x+1) *an-da t*[*ar-na-i* (2') *iš-ha-ab-ru*(-) (3') *nam-ma har-tu-x*[(4') *nu-kán NU-UH-ŠU ar-h*[a (5') *na-at-ši pa-ab-hur-ri-ya-a*[š/n⁽³⁾ (6') *Ú-UL tu-uq-qa-a-ri-ma* [(7') *ku-it-ma-na-aš* SIG₅-*ri na*[-, Burde 1974: 30; Starke 1990: 571 dn.2131; CHD (P): 17; krş. HED (P): 23.

CTH 458.73 KBo 22.107+KBo 40.164 “Ateş Büyüsü Çağırma/Efsunlama Ritüeli”²⁹:

öy.I	öy.I
1 [UM-MA ⁱ (...)]x-ba-an ^r zu ^r -u Ü ⁱ x[...]	1 ⁱ (...)]x-hanzu ve x[şöyle (söyler):
2 [ma-a-a]n an-tu-uh-ši tu-e-eg[-ga iş-tar-ak-zi]	2 [Eğ]r bir adamın vücu[du rahatsızlanırsa]
3 [nu ki-i] ³⁰ ŠI-PAT pa-ab-hu-e-na-aš k[i ² -...]	3 [Bu] ateşin büyüü(dür) x[
4 [...] URU-aš pa-ab-hur ÍD-i pa-r[a-a...] ³¹	4 [...]kent, ateşi ırmağa [
5 [...] še-e-u-wa-an ³² an-da-an x[...]	5 [...]šewan'ı içine [
6 [...]x-uš an-da-an iş-ta[-...]	6 [...]x içine x[
7 [nu h]a-du-ga-an ³² IM-an e-e[p-zi ⁽³⁾]	7 [ve K]orkunç Fırtına Tanrısını tu[tar ⁽³⁾]
8 [na-a]n hu-la-li-it HUR.SAG[-...]	8 [ve on]un etrafını sardı. Dağ[...]
9 [nu] ta ^r -a-ap-tap-pa-aš GIŠ-ru Ú-UL [...]	9 [ve] kafes ağaçtan değil(dir)[...]
10 [na-aš-] ta ^r KU ⁶ -un {silik} ar-ba ha-a[p-pi-iš-na-an-zi] ³³	10 [ve son]ra balığı {silik} parçalara ay[ırır]lar.
11 pa ^r -ab-hur hu-ik-mi al-pa-an-na [11 at ^r eşi (büyü ile) çağırıyorum/efsunluyorum ve bulutu [
12 kat-ta-an ku-wa-at i-ya ^r at ^r -ta[]x x ^r hu-e-ek ^r -m[i]	12 niçin aşağı gidiyor? []x x(büyü ile) çağırıyor[um]/efsunluyorum.
13 ti-it-ti-ya-an-na ³⁴ pa-ab-hur hu ^r -e ^r -ek-mi pár-ni-in[-kán] ³⁵	13 titiya-ateşini (büyü ile) çağırıyorum/ efsunluyorum. parnin[ka]-ateşini
14 hu-e-ek-mi da-aš-šu-wa-an-za [p]a-ab-hu-na-az nu x[14 (büyü ile) çağırıyorum/efsunluyorum. Güçlü [a]teşten ve x[
15 a ^r -ru-na-ša-pa ku-un-nu-uš wa-a[r-ap-z]i a-ra-an-za-x[15 denizin orada bakırları yı[ka]r, x[.
16 [p]é-ra-an NA ⁴ HIA ⁴ -uš du-wa-a[r-na-a]h-ta pa-a[b-hur]	16 [ö]nce taşları kı[rd]ı. At[eşi]
17 [tu-]e ^r -eg-ga-az šu-ú-wa-an-[zi] ³⁶	17 [vü]cudundan defede[r]ler.

Hem KUB 43.62'de hem de KUB 17.8+Bo 6172'de ateş ile ilgili mitolojik anlatımların, tıpkı KBo 22.107+KBo 40.164 olduğu gibi “hasta olan bir kişiyi tüm kötülüklerden arındırmak ve iyileşmesini sağlamak” amacıyla kullanılmış olabileceği, bu yönüyle de Mezopotamya kökenli anlatıları yansıttığı³⁷; diğer yandan KUB 17.8+Bo 6172'nin güçlü bir ateş ve ısı etkisine sahip “volkanik bir patlama”nın etiyolojik anlatısı olabileceği, korkunç bir doğa felaketinin ve volkan püskürmesinin sembolik anlamı ile lappiya'nın da “lav/volkan ateşi” olarak yorumlanması gerektiği de belirtilmiştir³⁸.

Ele aldığımız söz konusu üç metinde geçen bazı unsurlar dikkate alındığında:

²⁹ Ünal 1992: 500; Soysal 2002: 177 ve dn.18; Groddek 2008: 99-100; URL 6.

³⁰ Groddek 2008: 100.

³¹ Ünal 1992: 500, [...]x URU-aš pa-ab-hur ÍD-i pa-i[-...]

³² KBo 21.74 III² 8; KUB 30.32 IV 6, CHD (Š): 487; krş. ŠE-u-wa-an (Weeden 2011: 611).

³³ Krş. Carruba 1966: 24; Groddek 2008: 100.

³⁴ tittai-/titiya- kelimenin anlamı ve etimolojik tartışması için bkz., Ünal 1996: 68-71; “beslemek, emzirmek, meme vermek” (Luv. titai(m)ma/i- “besleme, büyütme”) (KBo 2.1 I 33, 40); Lkç. Tideimi “çocuk, evlat” kelimesinin logogramı (^{UZU})UBUR (^{UZU}titan “meme, göğüs (kadın)”) Şahinbaş-Erginöz 1999: 68; HEG (T): 384.

³⁵ parninka/i-, “göz (ya da çevresi) ile ilgili bir hastalığı ya da arzu edilmeyen durumu gösterdiği düşünülebilir”, Soysal 2002: 171 vd.; CHD (P): 178; HEG (P): 488 vd.

³⁶ HEG (Š-2): 1221.

³⁷ Kellerman 1987: 225 vd.

³⁸ GIŠlappiya- “volkan ateşi, kıvılcım, kızgın volkan külü, lav”, Soysal 2017: 83.

• *kammara*-“duman, sis” ile ilişkilendirilen³⁹, Tanrıça Kamruşepa’nın anlatımı ile tasvir edilmesi, ateşin ocak ile yakın ilgisine uygundur;

• Kamruşepa gibi “Deniz” de öğüt veren bir konum da “Ateş”e yardımcı olmaktadır. Olumsuz bir karakter olarak “Telipinu Efsanesi ve Denizin Kızı” ile “Güneş Tanrısının Kayboluşu” hikayelerinde bahsedilen Göğün Güneş Tanrısını saklayan ve Güneş Tanrısı ile mücadele içerine giren Deniz’in aksine onun buradaki tavrı olumludur⁴⁰;

• Günümüzde hala Anadolu’da kullanılan “Karalar giymek(/bağlamak)”, *ginupi*-kabında biten ateş için “bir yas sembolü”nü ifade etmektedir. Bu motif Mezopotamya’da Ea tarafından kaybolan iki Tanrı (Dumuzi ve Gişzida) için, Adapa’ya giydirilerek Anu’nun huzuruna çıkması ile de benzerdir⁴¹;

• Ateş’in birbirini tamamlar nitelikteki hem yeraltı dünyası ile mücadelesi (KUB 43.62), hem de gökyüzü ile ilişkisi (KUB 17.8+Bo 6172), onun türlü zorlu sürece rağmen” yeryüzünde kalma/bulunma mücadelesini” bizlere yansıtmaktadır;

• Anadolu ve Mezopotamya motiflerinin bir arada bulunduğu bu mitolojik anlatılarda “ateş” aynı zamanda Güneş Tanrısının oğlu olarak da tasvir edilmiştir (KUB 43.62 II 6), onun eril nitelikteki bu tasviri “ocaktaki sönmemesi gereken ateş” ile temsil edilen “kraliyetin ataerkil yapısı”na da uyum gösterir;

• Özellikle Kamruşepa’nın yeryüzüne bakarak anımsadığı (KUB 17.8+Bo 6172) olaylar dizisinde (köz/kor/ateş/sıcaklık) “*lappiya*”-sı bitmiş olan ateş, Gökyüzüne çıkararak bunu bildirmektedir. Onun alınması sırasında “gizli tutulması/gizlenmeye çalışılması”, “bir asanın/sopanın ucunda taşınması” klasik Yunan mitolojisinden de bildiğimiz, Prometheus’un anlatılarını çağrıştırmaktadır. Hephaistos’un ocağından ateşin kıvılcımlarını (ç) alan Prometheus, elindeki bir sopa aracılığı ile onu kilden yarattığı insanoğluna götürür. Tüm bunların gerçekleşebilmesi için bilge bir Tanrı olarak “Deniz’in yardımı”⁴² ve ateş’e akıl vermesi önemlidir.

Devamında metnin oldukça kırık olması onu anlamamızı güçleştirse de “Güneş’in kızının bir kaplanın sinirini/kasını ve yıkılmış evinin kilini alarak birtakım büyü sözler söylediği” anlaşılmaktadır. İnsanoğlunun gözleri önünde gerçekleşen ve onun tanık olduğu tüm bu olaylar silsilesi “onun yeryüzüne nasıl geldiğinin ve insanoğlu tarafından kullanıldığının” arkaik bir hikayesini anımsatır niteliktedir.

Diğer yandan yine aynı Hititçe metinde “insanoğlunun üzerine dökülen bir ateş” motifi Zerdüş⁴³ inancına göre, Ahura Mazda’nın bir sembolü olan “ateşin yeryüzüne bir

³⁹ *kamru*- ön eki ^D*Kam-ma-ru-še-pa* KBo 9.127 I 12 yazımı da görülmekte, Hawkins 2003: 230.

⁴⁰ *CTH 322.1* KUB 12.60, URL 7; Ünal 1994: 811-812; *CTH 323.1.B* KUB 36.44+KUB 53.20.

⁴¹ Kellerman 1987: 225 vd.

⁴² Mezopotamya’da da görülen “ateş’in yaratıldığı yer” Tanrı Ea’nın yaşadığı (*apsu*) yeraltı suyu/deniz/okyanustur, Kellerman 1987: 225.

⁴³ Anadolu’da Erken Bronz Çağı’ndan itibaren önemli bir yerleşim konumunda olan, Hitit mühürleri (Doğan Alparslan - Alparslan 2010: 302-305) ve eserlerinin bulunduğu Oluz Höyük’de, Zerdüş inancı ve onunla

ırmak gibi akması”nı çağrıştırır. İnanan ve kötülüklerden sakınanlar için ılık süt kadar hoş görünen bu dehşet verici ırmak, tüm kötülere yakıp mahvedecektir ve insanoglunu arındıracaktır⁴⁴:

“Erimiş, demirden/madenden bir ırmak ile dünyanın üzerine dökülecek, yeryüzünü kaplayacak, herkes bunun üzerinden geçecek ve günabkarlar bu eriyik tarafından temizlenilecektir. Dünyada kötülüklerden sakınanlar ise sıcak süt üzerinde yürüyeceklerdir...”

Yine KBo 22.107+KBo 40.164’ün son paragrafında bahsedilen “denizde yıkanan bakırlar” ise, çeşitli hastalıkların dış dünyadan tecrit edilerek, hapsedilen ve her türlü kirliliği içerisinde barındıran “bakır *palhi*-kaplarını” hatırlatmaktadır⁴⁵:

(II 8’) Güneş Tanrısı onları (kötülükleri/kirlilikleri) denize götü[rdü]. (9’) Denizde ise bakır *palhi*-(kaplar) durur. (10’) Onun kapakları kurşun(dur) ve (11’) (her şeyi) içine koydu⁴⁶.

palhi-kapları bir başka metinde bu kez bronzdan yapılmış olarak, “kara toprağın altında” bulunmaktadır. Benzer biçimde yine her türlü kötülüğü ve kirliliği içerisinde barındırmaktadır:

(14) Açtı kapıcı(/bekçi) 7 kapıyı (ve) geri çekti 7 kapı sürgüsünü, (15) Kara Toprak altında bronz *palhi*-kabi duruyordu. Onun kapakları (16) kurşun, kulpları(?)(/mandal/anahtar) demir(dir). (Onun) içine ne girse sonra(sında) (17) artık (geri) gelemz/çıkamaz(ve) içinde yok olur, (18) ve (o aynı şekilde) Telipinu’nun öfkesini, kızgınlığını, suçunu, sinirini⁴⁷ içinde tutsun! Onlar geri gelmesin⁴⁸!

Kötülüğü ve kirliliği içerisinde hapseden *palhi*’lerin, Zeus’un tüm kötülüklerle doldurduğu “Pandora’nın kutusu” hikayesindeki benzerliğine dikkat çekilmektedir⁴⁹.

ilgili Ateş kültünün tapınağı saptanmış ve ateşi kutsayan Pers kökenli bir toplumun varlığı tespit edilmiştir (İÖ 425-200) bkz. Dönmez 2018: 199 vd.; Perslerde ateş ve ateş tapınakları ile ilgili olarak bkz. Olmstead 1948: 64-65, 173, 196, 228, 252, 340 vd.

⁴⁴ Yıldırım 2012: 526 vd.

⁴⁵ Soysal 2002: 173.

⁴⁶ CTH 331.1.A KBo 23.4+KUB 33.66+KBo 40.333 II 8’-11’, Groddek 1999: 36-49; URL 8; Lihzina’nın Fırtına Tanrısı için yapılan bu ritüelde dokuz hastalık/rahatsızlık söz konusu kaplara kilitlenir, Haas 2003: 61-62.

⁴⁷ Ateş ile ilgili mitlerin yanı sıra mitolojik metinlerde Tanrıların öfkesi ve kızgınlığı bir ateşe benzetilerek analogi içeren anlatımla soyut bir kavram olarak karşımıza çıkar. Telipinu’nun hiddetinin bir ateş gibi sönmesi beklenmektedir: CTH 324.1.A KUB 17.10+KBo 55.8 ay.III (21) ^D*Te-li-pi-nu-uş kar-di-mi-ya-u-wa-an-za* ZI-ŠU *k[a-ra-a-az’-ši-iš’]* (22) *ú-ri-wa-ra-an pa’-a-ab-hur nu ki-i pa-a-ab-hur ma-a-ab-h[a-an ...]* (23) *kar-pi-ša kar-di-mi-ya-az ša-a-u-wa-ar QA-TAM-M[A ...]* (21) Tanrı Telipinu’nun onun ruhu, onun kalbi hiddetten (22) yanmış bir ateştir. Bu ateş nasıl sönerse (23) hiddet(i), öfkes(i), kızması aynı şekilde sönsün; Haas 1994: 716; Beckman 1997a: 151-153; García Trabazo 2002: 105-139; URL 9; Mouton 2016: 460-483.

⁴⁸ CTH 324.1.A KUB 17.10+KBo 55.8 IV 14-19, Beckman 1997a: 151-153; García Trabazo 2002: 105-139; Rieken *et al.*(ed.), hethiter.net/:CTH 324.1 (2009sq.); Mouton 2016: 460-483, “metinde bahsedilen kirlilik Telipinu’nun öfkesidir ve yeraltı dünyasında tüm kötülükleri muhafaza eden bakır kap”, Schwemer 2013: 441.

⁴⁹ Ünal 2020: 222-223; bunların *ginupi*-kapları olabileceği hk., HED (K): 154.

Söz konusu benzer bu mitolojik unsurların ve motiflerin Hitit anlatılarında karşımıza çıkan ilk izleri, sonrasında klasik Yunan anlatımlarına kadar uzanan bir etkileşimi gösterdiğini ve metin bilgilerine göre KUB 43.62'nin “Ateşe Övgüler”; KUB 17.8+Bo 6172'in ise “Ateş Tufanı” olarak nitelendirilmesinin uygun olabileceğini düşünmekteyiz.

Tüm mitolojik unsurların yanı sıra “Güneşin oğlu” ve yeryüzünde Güneşin temsilcisi ateşin dağ(lar)da yanması birçok kültüre ait anlatılarda görüldüğü gibi Hititler'de de karşımıza çıkmaktadır. Bin Tanrının çağırıldığı ziyafete davet edilmeyen Büyük Tanrı çok öfkelenmiş Deniz ve Yeryüzü ile birlikte hiddetlenmiş ve sonrasında o “(Beyaz) Dağ”da ateş yakmıştır⁵⁰. Metnin ilgili satırlarında bulunan kırıklar Tanrının kızgınlığı ve öfkesinden ateşi yaktığı ve bunun da insanoğlunu etkilediği anlaşılmaktadır:

(öy.I 11') [ve] ayakkabı(sını) x x [çıkartır?] x ve onun (12') ayak tırnağı ayakkabısından kaçtığından(/fırladığından), (13') beyaz dağ[ın üz]erinde ateş yakar?. § (14')] insanoğlu[nun] başını (15')] x ate[ş x] yakar. § ...(32') [ve] o sürülmüş tarla[nın içinden] (33') [gi]tti ve bizzat ayakkabıs[ını] (çıkartır?) (34') ve ayakkabısından [ayak tırnağı] (35') kaçtığından (/fırladığından) [beyaz dağın üzerinde] (36') [at]eş yaka[r]?⁵¹.

Tanrıça Inara mitosunda ise Hannahanna'nın yapmış olduğu 3 kaynak/çeşme/pınar/kuyu'dan birinde ateşin yandığı belirtilmektedir⁵²:

III (3') içeri getirmesin! önce/önde[(4') ve o, av çantasını ona (doğru) arkasından (5') gitti arı ve o getirdi av çantası[nı]. (6') Gelinceye kadar Hannahanna (7') 3 kaynak/çeşme/pınar/kuyu yaptı. Biri ^{GIS}ippai (8') üzerinde durur. Birinde ise ^{GIS}huppar (9') altında durur. Birinde de ateş yanar. § (10') Hannahanna oturur (ve) karşısına (11') devamlı (olarak) bakıyor. Geldi arı ^{GIS}huppar içine (12') av çantası[nı] koydu. Geldi Miyada[nzipa] (13') ^{GIS}ippai altına oturdu.

Ateşin “Aracı” ve “Arındırıcı” Özellikleri

Hitit metinlerinde ateşin karanlığı yok eden gücü ve dumanının göğe yükselerek Tanrılara ulaştığı düşüncesi ritüel uygulamalarında sıklıkla görünmektedir. Ateş, bu yönüyle iki dünya arasında bir geçiş unsuru olarak önem taşır⁵³. Hem Tanrıları yeryüzüne davet eden bir elçi, hem de alevleri ve dumanı vasıtasıyla sunuların onlara ulaştırılması için bir aracı rolündedir. Ateşe atılan ve yanan güzel kokulu birtakım sunularla ve aromatiklerle Tanrıların memnun olması umularak, onlar ritüellere ve kutlamalara davet edilmektedir:

⁵⁰ Metnin içeriğinde “ayak tırnaklarının fırlaması” ve “dağda yakılan ateş” arasındaki ilgi belirsizdir. *hargaiy*[a- ile ilgili olarak, *harga-* “yok olma, mahvolma” anlamları ile ilişkilendirilebileceği bu durumda “dağın yok olması/yıkımı dolayısıyla ateş yanar” şeklinde çevirisinin yapılabileceği belirtilse de bu hususun problemli olmasından kelimenin büyük olasılıkla *harki-*“beyaz” (Pl.Dat.-Lok³) ile ilişkilendirilmesi gerektiği, “beyaz dağ” ifadesinin ise “*karla kaplı dağ*”ı tanımlayabileceği değerlendirilmiştir, Steitler 2017: 394-395.

⁵¹ CTH 764.IA KBo 43.223+KBo 9.127+KUB 36.41 öy.I 11'-15', 32'-36', Steitler 2017: 387-400, krş. Groddek 2007: 317-326.

⁵² CTH 336.2.A. KUB 33.59 III 3'-13', Kellerman 1987: 123 vd.; Ünal 1994: 824 vd.; URL 10.

⁵³ Mouton 2006: 257 vd.

CTH 423.A KUB 7.60 “Düşman Kentinin Tanrıları İçin Bir Çağırma Ritüeli”⁵⁴:

öy.II	öy.II
11 nu ^{DUG} pa-ab-bu-na-li ⁷ -ya-za pa-ab-bu-wa-ar da-a-i	11 pabhunala-kabından ateş(/köz ³) alır.
12 nu ša-ne-ez-zi ki-na-an-ta ha-aš-ši	12 Güzel kokulu aromatikleri/çeşitli şeyleri ocağa
13 pi-iš-az-zi nu ša-me-ši-iz-zi	13 atar ve tütsüler(/yakar).

Düşman memleketine saldırmadan hemen önce gerçekleştirilen bir ritüel de yakılan ateş ile birlikte ekmek ve şarap sunularak Tanrılar davet edilir, yerler ve içerler. Ritüelin geri kalan kısmı kırık olduğundan ordunun korunması ve bir zaferin nasıl kazanılacağına dair belirsizlik⁵⁵ bulunsa da bu sunuların sefere giden askerler tarafından Tanrıları memnun ederek kendi taraflarında olmalarını sağlamak amacıyla yapıldığı açıktır:

CTH 426 KUB 57.20 “Düşman Memleketine Düzenlenen Seferle İlgili Ritüel”⁵⁶:

1 [ma-a-a]n-kán ERIN ^{MES,HLA} KUR-az[(ar-ha)]	1 Yaya birlikler memleketten
2 [(la-)]ab-bi-ya-u-an-zi pa-a-an[-zi]	2 [(as)]keri bir sefer için uzaklaştık[larında]
3 [na-a]t A-NA KUR ^{LU} KUR za-ab-b[i-ya pa-a-an-zi]	3 [onla]r düşman memleketine sav[ışa giderler].
4 g[i-im-ra šu-up-pi p[(a-ab-bur te-pu pa-r) a-a-i]	4]temiz [t]arlada [(küçük (bir) ateş tutuş)turur].
5] x bi-in-ga-nu[-z(i nu DINGIR ^{MES} hal-za-a-i)]	5] x (kurban olarak) sun[durur (ve Tanrıları çağırır/seslenir)].

Ateş aracılığıyla yapılan sunular aynı zamanda, Güneş Tanrısının ulaşabileceği bir hale bürünmektedir. Güneş Tanrısının tıpkı “bir koyunun tuzu yalayıp bitirdiği” gibi bu sunuları yalayıp bitirmesi istenir:

CTH 395.1 KBo 11.14 “Hantitaşu Ritüeli”⁵⁷:

öy.I	öy.I
17 ... G ^{IS} BANŞUR-i-ma pi-ra-an GAM	17 ... ayrıca masa önünde, aşağıda,
18 tak-ni-i GAL.GIR ⁴ ki-it-ta nu-uš-ša-an IZI šu-uh-ha-an	18 yerde pişmiş topraktan bir kap/ocak durur. Üzerine/içine ateş dökülü(dür).
19 nu ^{G^{IS}} ERIN İ.NUN LÁL hu-u-uš-za-x ša-me-ši-ya-zi	19 Sedir, sade tereyağı, bal (ve) hušza'yı tütsüler (/yakar).
20 še ⁷ -er-ra-aš-ša-an ZÍ.DA ZÍZ MUN-ya šu-uh-ha-i nu [kiš]-an me-ma-i	20 ʾÜz ⁷ erine buğday unu ve tuz döker ve [şöy]le (efsunlu sözler) söyler:
21 [MU]N GIM-an UDU ^{HLA} li-li-pa-an-ti nu ú-id-du ⁷ ku ⁷ -u-uš	21 “Koyunlar [tuz]u nasıl yalıyorlarsa, O gelsin!
22 hu-u-uk-ma-uš ^{DUTU} QA-TAM-MA li-li-pa-iš-ki-id-du	22 Efsunlu (olan) ʾbu ⁷ nları Güneş Tanrısı (da) aynı şekilde yalasin!

⁵⁴ Lebrun 1992: 103-115; del Monte 2005: 27-45; Fuscagni 2007: 181-219; URL 11; CHD (P): 11.

⁵⁵ Beal 1992: 67.

⁵⁶ CTH 458.2 öy.II 33-61, ay.III 33-61; CTH 426.2 ay.IV 45-56, Dupl. KBo 34.38(+)KBo 34.39; ayrıca benzer ifadeler için, CTH 428.1 KUB 9.11 III 31-IV 12; KUB 30.51 ay.7⁷-8⁷, Koşak 1988: 310-311; URL 12.

⁵⁷ Güneş Tanrısı ve Ateş Tanrısı çağırılarak yaşamı tehdit eden kehanetlerden korunmak için uygulanır, Haas 2003: 18; Ünal 1996: 14 vd.; Collins 2014: 185-201; URL 13; Mouton 2016: 144-167.

Bazen iki tarafa yakılan ateşler ile de “sunuların Tanrılara ulaştırılması” amaçlanmıştır:

CTH 411.A KBo 11.11 “İftiranın Etkilerine Karşı Uruwanda'nın Ritüeli”⁵⁸:

öy.II
5 I-NA U₄ 3.KAM-ma ke-e-ez 7-an **pa-ab-bur**
ke-e-ez-zi-ya
6 7-an **pa-ab-bur** pa-ri-ib-bi^{NINDA} har-ši-in KAŠ
GEŠTIN
7 iš-pa-an-du-uz-zi-ya ke-e-ez ke-e-ez-zi-ya te-eb-bi
8 2 NINDA^{HIA} še-er-ra-aš-ša-an GA.KIN.AG
ši-im-ma-al-lu-ya
9 [ki]-it-ta^{DUTU}-i pa-ra-a ku-it-ta e-ep-mi

öy.II
5 Ayrıca üçüncü günde bir yanda 7 **ateş** ve diğer yanda
6 7 **ateş** yakarım. *harši*-ekmeğini, birayı, şarabı
7 bu tarafa ve diğer tarafa koyarım.
8 İki ekmeğin üzerinde peynir ve *šimmallu*
9 [du]rur/konmuştur. Tümünü Güneş Tanrısına tutarım/uzatırım.

Bir yandan Tanrılara yapılan bu sunuların yakılması ile onlara ulaştırılması amaçlanırken, diğer yandan “ateşin her şeyi temizleyen, kirlilikten arındıran ve aynı zamanda yok edici” yönü de kullanılmıştır. “Savaşta yenilen askeri bir birliğin, ateşin arasından geçmesi” ile gerçekleştirilen “arınma” esnasında sıra dışı bir uygulama olan “insan kurbanı” görülmektedir:

CTH 426.2 KUB 17.28 “Yenilen Askerler İçin Bir Ritüel”⁵⁹:

IV
45 ma-a-an ÉRIN^{MES.HIA} IŠ-TU^{LÜ}KÜR
hu-ul-^li-an-ta-ri
46 nu ŠİSKUR EGİR İD kiš-an ha-an-da-an-zi nu
EGİR İD
47 UN-an MÁŠ.GAL UR.TUR ŠAH.TUR iš-tar-
na ar-ha ku-ra-an-zi
48 nu ke-e-ez MAŠ^{HIA} ti-ya-an-zi ki-i-iz-zi-ya
MAŠ^{HIA} ti-an-zi
49 pé-ra-an-ma^{GIS} ha-at-tal-ki-iš-na-aš KÁ.GAL-aš
i-ya-an-zi
50 nu-uš-ša-an ti-ya-mar še-er ar-ha hu-it-ti-ya-an-zi
51 nam-ma KÁ.GAL pé-ra-an ke-ez-za **pa-ab-bur**
wa-ar-nu-wa-an-zi
52 ke-ez-zi-ya **pa-ab-bur** wa-ar-nu-wa-an-zi
53 nu-kán ÉRIN^{MES} iš-tar-na ar-ha pa-an-zi,
GIM-an-ma-aš-kán
54 İD-an ta-p[u-š]a a-ri nu-uš-ma-aš-kán wa-a-tar
55 ša-ra-a pa-ap-pár-aš-kán-zi EGİR-an-da-ma-za
gi-im-ra<-aš>
56 ŠİSKUR i-en-zi ...

IV
45 Askerler, düşman tarafından mağlup edildiğinde,
46 ırmağın arkasında/gerisinde bir ritüeli şöyle düzenlerler: İrmağın arkasında/gerisinde
47 adamı, teke, yavru köpek (ve) bir yavru domuz(u) ortadan ayırırlar.
48 (Bir) yarısını bu tarafa koyarlar ve (bir) yarısını (da) diğer tarafa koyarlar.
49 Önüne ise *hatalkišna*-ağacı(ndan bir) kapı yaparlar
50 ve üzerine *tiyamar* (ip³/halat³) çekerler.
51 Bundan sonra kapı(nın) önüne bu tarafa (bir) **ateş** yakarlar
52 ve diğer tarafa (bir) **ateş** yakarlar.
53 Askerler (doğruca onların) ortasından geçerler. O
54 ırmağın yanına varırsa ve onlar (askerler) üzerine su
55 serperler. Ardından da askeri sefer(in)
56 ritüelini yaparlar. ...

⁵⁸ URL 14.

⁵⁹ Burada “teke, yavru köpek ve yavru bir domuz ile aynı kaderi paylaşan kişi ise bir savaş esiri olmalı”dır, Mouton 2006: 255; benzer bir biçimde köpek ve domuzdan bahseden ve bir insanın da yer aldığı başka ritüel metinleri de mevcuttur, ancak söz konusu metinlerin bu bölümleri oldukça kırık, KUB 17.17, KBo 12.106+KBo 13.146, KBo 21.1, Kümmel 1967: 150-152.

Tıpkı “yenilen askeri birlik gibi atlar da ateşten geçirilerek kötülüklerden arındırılır”:

CTH 644.1.A KBo 10.44 “Pirinkir ile İlgili Bir Ritüel Fragmanı”⁶⁰:

öy.	öy.
16' <i>nam-</i>]ma-at-kán x hu-it-t,i-ya[-an-zi	16' Sonra onları çekerler(/alıp götürürler)
17' <i>ke-e-</i>]ez-zi-ya pa-ab-hur wa-ar-nu-w[a-an-zi	17' ve diğer tarafa (bir) ateş yakarlar ⁶¹ ,
18' <i>nu-kán</i> (³) ANŞE.KUR.R]A ^{MEŞ} iş-tar-na ar-ha	18' ve atları (ateşin) ortasından
<i>pé-e-hu-d</i> [a-an-zi	götürürler(/geçirirler).

Yine orduda kötü bir yıl olması durumunda da “ateşten geçilerek” onun “arındırıcı” gücünden yararlanılmaktadır, bunun hemen öncesinde ise “tuzlu su ile ellerin yıkanması” ritüelin bir parçasıdır ve tuzun temizleyici nitelikte olduğuna inanıldığı gösterir⁶²:

CTH 394 KUB 9.32 “Salgın Hastalığa Karşı Aşhella Ritüeli”⁶³:

ay.	ay.
1 [<i>ma-ab-h</i> (a-an-ma-a)]t-kán IŞ-T[(U SÍSKUR ar-ha	1 [(Ayrıca onl)]ar kurband[(an/ritüelden ayrılıp
<i>a-ra-an-zi</i>] nu-za-k(án) ú-e-te-ni	(buraya) vardıklarında), suyun
2 [(an-da MUN)] iş-hu-wa-an-zi nu-za-kán [(Q)]A-TI-	2 [(içine tuz)] dökerler ve [(el)]le[(rini oradan
[(ŞU-NU a-pí-iz a-ar-ri)]	yıkar(lar)].
3 [<i>nam-ma IZI</i>] 2 AŞ-RA wa-ar-nu-an-zi na-at-[(kán	3 [(Sonrasında)] iki yerde [(ateş)] yakarlar ve onlar
<i>iş</i>)]-tar-na ar-ha	[(iç)]inden
4 [(ú-wa-an)]-zi nu 2 MÁŞ.GAL 1 ^{DUG} hu-up-pár	4 [(geçer)]ler. 2 teke, bir huppar-kabı şarap (ve) 5
GEŞ[(TIN 5)] NINDA.GUR 4.RA	somunu
5 [(ha-a)]n-da-an-zi ...	5 [(hazı)]rlarlar.

Günümüzde dahi birçok yörede gelenek olarak sürdürülen “ateşe tuzun atılması ve yakılması”na dair motifler de Hititçe metinlerde görülmektedir⁶⁴:

(ay.III 5') buradan ve buradan/(diğer taraftan) ateş yanar. Buradan 5 *puti-tuz* koy[arlar] (6') ve diğer tarafa (da) 4 *puti-tuz* koyarlar. Toplam 9 *puti-tuz*. § (7') Ayrıca [son]ra² *batakišna*-ağacı(ndan bir) kapı yapar, (8') ve mavi yün, sarı yün, kırmızı yün[den] dolarlar/sararlar. Buradan [ve] diğer taraf[ta]n (9') ateş ya[nar bu]radan 9 *LABGU*-ekmeği konur, diğer tarafa da (10') 9 *LABGU*-ekmeği [konu]r, (o) düzenle(n)diğinde, Fırtına Tanrısının adamı, rahip çocuklarının huzuruna geçer/yerini alır.

Kirliliği uzaklaştırmak amacıyla “ateşten yürüyerek geçme” Maştigga ritüelinde de iki kurban sahibi için uygulanmaktadır:

⁶⁰ Rosenkranz 1964: 254-256; Beckman 1999: 31 vd..

⁶¹ Hemen öncesinde *ke-ez-za pa-ab-hur wa-ar-nu-wa-an-zi* “bu tarafa (bir) ateş yakarlar” cümlesi gelmeli ve “iki tarafta yanan ateşin ortasından geçme ritüeli” gerçekleştirilmeli, krş. KUB 17.28 IV 52.

⁶² Dinçöl 1985: 34.

⁶³ Dinçöl 1985: 1-40; URL 15.

⁶⁴ CTH 652.II. KBo 24.110+KBo 23.49(+KBo 38.45+KBo 21.47 ay. III 5'-10', Bawanypeck - Görke2001: 29-50.

CTH 404.1.I.A KBo 39.8 "Maštigga Ritüeli"⁶⁵:

III

54 [n]u **pa-ab-bur** ZAG-az GÜB-la-az-zi-ya
wa-ar-nu-wa-an-zi55 [n]u-kán iš-tar-na 7 ^{NA4}hu-wa-ši iš-ga-ra-an-zi56 [nu] ^{MUNUS}ŞU.GI NINDA.GUR₄.RA KU₇ tar-na-aš GAL
GEŠTIN-ya A-NA 2 BE-EL SÍSKUR

57 [pa-r]a-a e-ep-zi nu-uš-ša-an QA-TAM ti-an-zi

58 [nu] ^{MUNUS}ŞU.GI NINDA.GUR₄.RA KU₇ {x x}
pár-ši-ya-az-zi

59 [GEŠTIN]-ya ši-pa-an-ti nu ki-iš-ša-an me-ma-i

IV

5 nu-kán 2 BE-EL SÍSKUR ^{NA4}b[u-w]a-[š]i^{HLA} 'GİR^{HLA}-az'
[šu-en-zi^(?)]⁶⁶6 na-aš-kán **pa-ab-bur** iš-tar-na ar-[h]a pa-iz-zi nu ^{TUG}[NÍG.
LÁM^{MES}]

7 ku-e wa-aš-ša-an h̄ar-kán-zi na-at-za ar-ha pé-eš-š[i-ya-an-zi]

8 [n]a-at-za ^{MUNUS}ŞU.GI da-a-i

III

54 **Ateşi** sağdan ve soldan yakarlar.55 Ortasına 7 *huwaši*-taşı dizerler (yerleştirirler).56 Yaşlı kadın *tarna*-ölçüsünde bir tatlı somun
ekmeğini ve bir kadeh şarabı 2 kurban/ritüel
sahibine

57 uzatır. (Onlar) aynı şekilde (ellerini) koyarlar,

58 ve yaşlı kadın somun ekmeği {x x} kırar(/parçalar),

59 ve [şarabı] sunar, şöyle söyler:

IV

5 ve 2 kurban/ritüel sahibi *huwaši*-taşlarını
'ayaklarıyla' [devirirler^(?)].6 ve o **ateşin** ortasından gider(/geçer),7 giyinmiş oldukları [giysilerini], onları çıkarıp
fırla[tırlar]

8 ve yaşlı kadın onları kendine alır.

Bir fal metninde ise hem ateşin hem de suyun arındırıcı yönü birlikte geçmektedir. Tapınakta kullanılan ve kutsal sayılan çeşitli nesnelere, kirli insanlar tarafından kullanılmış olabileceği düşüncesi ile ateşe atılarak arındırılır⁶⁷:

CTH 566 KUB 22.70 "Arušna'nın Tanrı Kültü İçin Fal"⁶⁸:

ay.

55 ... nu-kán e-ni Ū-NU-TE^{MES} ŠĀ IZI pé-eš-ši-ya-an-zi
nam-ma-at ^{NA4}ku-un-ku-nu-uz-zi-it

56 GUL-an-zi nam-ma-at-kán MÁŠ.GAL IZI-

ya iš-tar-na ar-ha pé-e-da-an-zi nam-ma-at
šu-up-pi-ya-ab-ha-an-zi57 na-at A-NA DINGIR^{LIM} QA-TAM-MA pi-an-zi ...

ay.

55 ... ve o nesnelere **ateşin** içine atarlar. Sonra
onlara *kunkunuzzi*-taşı ile56 vururlar. Sonra onlar (bir) tekeyi **ateş**
ortasından götürürler(/geçirirler). Böylece
onlar arınır/kutsanır.

57 Onları Tanrılara aynı şekilde sunarlar...

Bir Tanrıça heykelciği de aynı şekilde ateşten geçirilir ve temizlenir⁶⁹:

(öy. I 1) Tanrıça İshar'a Sonbahar kutlaması/bayramı (2) yapacakları zaman, şöyle yaparlar: (3) Kahin, hasır(dan yapılmış) iki kurban masası yerleştirir. Üzerine de iki asker ekmeği (4) koyar ve Tanrıçanın (heykelciğini) koyar. (5) Bu tarafa ve diğer yana **ateş** koyar. (6) Bu taraf ve diğer yandaki **ateşe** un (7) serper/döker. Tanrıça(nın heykelciğini **ateşin** ortasından (8) götürür/geçirir. Onları yıkarlar (ve) parlatırlar.

⁶⁵ Rost 1953: 345-379; Miller 2004: (The Mastigga Corpus: 11 vd.): 97 vd., 99 vd., 181, 233, 374 vd., 446, 447, 466, 499, 517.

⁶⁶ Miller 2005: 530.

⁶⁷ Doğan-Alparslan 2005: 253; söz konusu kült nesnelere *Arušna*'ya ulaştığında da yine aynı işlemlerden geçirek arındırma işlemini gerçekleştirmektedirler (KUB 22.70 ay.58-59).

⁶⁸ Ünal 1978: 96-97; Haas 1994: 903; Beckman 1997b: 204-206; benzer ifadeler için bkz. aynı metin ay.51-54; *Arušna* için bkz.: Savaş 2001: 107-109.

⁶⁹ CTH 641.2.A. KBo 21.42 öy.I 1-8, Güterbock 1979: 136-142; URL 16.

(H)işuwa kutlaması ile ilgili bir metinde ise “ateş ile (etrafında) dönmek” ifadesi ata figürinlerinin arındırılmasında kullanılır⁷⁰:

(öy.I 24') [(Ertesi gün ise)] *bubba*-yapısı (/atalarının evi) içerisinde (25') [(babası)nın Tanrılarının]in ateş ile (26') [(etrafını) sararlar/dönerler]. Ayrıca şöyle [(y)a]parlar: (27') [(Babasının) (Tanrılarını huzuruna)] hasırdan [bir] kurban masası (28') [(koyarlar/yerleştirirler) ...

Hititçe metin örneklerinde ateşin söz konusu temizleyici yönüne dair çok sayıda ritüel uygulamaları yer alır. Böylelikle ateş her şeyi temizleyen kutsal bir varlık olarak karşımıza çıkar ve manevi bir temizlenme ritüeli gerçekleştirilmiş olur⁷¹. Kötülüklerden arındırıcı bu uygulamalarda ateş bazen tek başına bir araçken bazen de ona su, tuz ya da un gibi maddeler eşlik etmektedir.

Hititler'de “Ateş Tanrısı”

Sumer döneminden itibaren Ateş Tanrısı ve ona ait kült uygulamalarının varlığı bilinmektedir. Sumer'de Anu'nun oğlu olarak Ea ve Eridu, Şamaş ve Nusku ile yakından ilgili Kentlerin Kurucusu olarak Ateş Tanrısı Gibil, Eski Babil döneminde Girra ile bağdaştırılır. O aynı zamanda Işık Tanrısı Nuşku ile eşitlenmektedir. Erra destanında bir meşale olarak bahsedilen Işum da ateş ile ilgili görünen bir diğer tanrıdır. Mezopotamya'da onun sembolü “meşale” olarak karşımıza çıkmaktadır⁷².

Ateşin kutsanması ve bir kült unsuru olarak diğer toplumlarda yer alması sonraları çok daha genişleyen inanışlarla devam etmiş, özellikle İran'da son derece önemli bir Ateş kültü oluşmuştur. Söz konusu inanışlar birçok topluluğun inanç sisteminde, ister Gibil, ister Girra, ister Agni ya da Atar (İran'ın Ateş Tanrısı) olsun, hem güneş ile yakın ilgili hem de ocaktaki yanan ateşin temsili olarak düşünülmüştür. O, insanlar ve diğer Tanrılar arasında sunuların ulaştırılmasında aracı unsur olarak görülmüştür.

Hititçe metinler de benzer unsurlar taşıyan bir Ateş Tanrısının varlığını ortaya koyar. Aynı metnin iki farklı nüshasında sadece iki defa karşılaştığımız ^D*Pabbur* yazımı ile Ateş Tanrısının varlığı açıkça görülür⁷³:

- CTH 438.A KBo 20.31 öy. 17 ^D*Pa-ab-hu-ur* (Eski Hitit);
- CTH 438.C KUB 12.21 öy. II 9' ^D*Pa-ab-hur* (İmparatorluk)⁷⁴

⁷⁰ Haas 2003: 162 vd. Burada kast edilen Kizzuwatna ritüellerinde daha açık bir şekilde belirtildiği üzere “meşale” ile ilgilidir, KUB 7.35 8-11, metin için bkz. CHD (P): 15, CTH 628.Tf02.B. KBo 23.28+ öy.I 24'-28', Wegner - Salvini 1991: 57-63 *Dupl.*KBo 15.48.

⁷¹ Mouton 2006: 255 vd.

⁷² Frankena 1957: 383 vd.; Girotto 2014: 73-74.

⁷³ KUB 2.6 I 5 [PN]E-an ^D*Šu-šu-ma-bi-in*, KUB 34.122+ II 10 ^D*Ku-uz-za[-ni-šu-un* ^D*Šu-šu-ma-bi-in* bu paralellige dayanarak [PN]E-an=^D*Kuzzanişun* NE=IZI “ateş”, *Kuzzan(işu)* “(ilahi) Ateş (Tanrısı)” eşitliği düşünülmüştür, Laroche 1966: 169; ancak tamamlama için krş. KUB 2.6 I 5 [GUN]NI-an (*haşsan*), Groddek 2009: 50; Görke - Mouton 2014: 137.

⁷⁴ Hoffner 1992: 295-304; Tischler 2016: 199-201.

yazımları ile metnin duplikatında tespit edilmiştir. Bir kralın yargılama, askeri görevleri uygulama ya da seferlerin yapılması gibi konular hakkında nasıl davranması gerektiğini ve bazı sorumluluklarının anlatıldığı/hatırlatıldığı metinde, krala tavsiyeler arasında ihtimal etmemesi ve ihtimam göstermesi önemle hatırlatılan beş Tanrıdan bahsedilmektedir. Kralın saygı göstermesi gereken ve diğerleri arasında yüksek bir rütbeye sahip olduğu anlaşılan ^DPahhur “Ateş Tanrısı” bu Tanrılar arasında yer alır⁷⁵:

CTH 438.A KBo 20.31 “Kral İçin Tavsiye Metni/Talimat İçeren Metin”⁷⁶:

öy.II	öy.II
16 LUGAL-uš ^D UTU-un ^D IM-an ⁷⁷ Ha[(l-ki-in ^D Mi-ya-ta-a)n-zi-pa-an]	16 Kral, Güneş Tanrısını ⁸⁰ , Fırtına Tanrısını, Tanrı Ha[(lki'yi, Tanrı Miyata)nzipa'yı]
17 ^D Pa-ab-hu-ur ša-al-la-nu-ut[(nu-ut-ta-ri-ya-aš ⁷⁸ LU) GAL-uš[(ki-iš-ta-ti)]	17 ve Ateş Tanrısını öv/yücelt/methet! (Sen) [(Kr)al (hızlı/tez(bir şekilde yükselmiş) olacaksın)]
18 nu ku-it ša- ^r a-ku-it ^r -it uš-ke-s[(i ku-it-ta-ya iš-ta-ma-an-ta iš-ta)-ma-aš-ke-š] ⁷⁹	18 gözler(in) ile gördü[(gün ve kulak(ların) ile işittiğin
19 nu a-pu-u-uš ša-al-la-nu-u[(t'...)]	19 bunları (Tanrıları) öv/yüce[(lt/methet!

Metinlerde ^DPahhur olarak değil de, onu ^DGIBIL₆ yazımı ile İshara'nın kültünde görmekteyiz:

CTH 641.1 KUB 40.2 “İshara Kültü”⁸¹:

öy.	öy.
š ^r nu-wa ku-u-uš DINGIR ^{MEŠ} ^D Mu[-wa-nu-u ^D Mu-wa-at-ta-al-li Ü ^D GIBIL ₆]	5 Bu Tanrılar: Tanrı Mu[wanu, Tanrı Muwattalli ve Ateş Tanrısı ⁸²]
6 ^r ^D IM-ni šar-ti-y[a pa-a-ir]	6 Fırtına Tanrısına yardım[a giderler].

Eski Hitit Döneminde ateşin Tanrı olarak pantheonda önemli bir konumda bulunduğu, ancak daha sonraları bu ilginin ve önemin kaybedildiği, bir Ateş Tanrısından ziyade ateşin kutsallığını öne çıkaran çeşitli ritüel uygulamalarının ise sürdürüldüğü anlaşılmaktadır.

Metinlerde Ateş Tanrısının herhangi bir tasvirine rastlanılmaz ancak “elinde yanan bir ateş diğer elinde tüm bıçak/hançerleri” tutan “Ay Tanrısının ateş ile tasviri” vardır⁸³. Onun kutsandığı herhangi bir kült kentinin bulunup bulunmadığı ise belirsizdir.

⁷⁵ Ünal 1992: 499.

⁷⁶ Hoffner 1992: 295 vd.; Steitler 2017: 164-167; CHD (L/N): 473; CHD (Š) 88; Hoffner 1989: 92.

⁷⁷ LUGAL-uš^DU-an^DUTU-un ... biçiminde yerleri farklı bkz. *Dupl.* CTH 438.C KUB 12.21 II 8'.

⁷⁸ “Gücü ve şöhreti hızla yayılan ve büyüyen” bir kralı anlatmak için kullanılan *nuntariya-*; *nu(t)tar(r)iya-* adj. KUB 33.93 IV 30; KUB 33.106 III 32; KUB 36.10 III 21; KBo 46.263 öy. 4, 6, CHD (L/N): 473.

⁷⁹ Krş. HED (E-I): 458, *išta*[*mašši*].

⁸⁰ Krş. Güneş Tanrıçası, Steitler 2017: 165.

⁸¹ Ayrıca ^DGIBIL₆ bkz. metnin öy.16, 34; ay.10, van Gessel 1998: 922; URL 17.

⁸² Krş. GIBIL ‘new’ god, CHD (Š): 292.

⁸³ KUB 44.4+KBo 13.241 ay.1-5, Beckman 1983: 176 vd.; Haas 2003: 61.

Ölüm ve Ateşin İlişkisi

Hurri kökenli Avcı Keşşi hikayesinde onun gördüğü rüyaların birinde mecazi olarak sürekliliği, devamlılığı ve yaşamı temsil eden “ocakta bulunan ateşin sönmemesi”ne atıfta bulunulur. Söz konusu bu rüya kötüye bir işaret olarak annesi tarafından ölümle ilişkilendirilen rüyalarının beşincisidir⁸⁴.

CTH 361.I.2.A KUB 17.1+KUB 36.63 “Avcı Keşşi Masalı”⁸⁵:

öy.II	öy.II
7' <i>ş-an-na-za-kán za-aš-ha-^r in^r a-uš-^r ta^r n[u]</i>	7' O beşinci rüyayı gördü: Keşşi'nin baba/
^r m ^r <i>Ki-iš-ši-ya-^r aš^r at-ta-aš^r DINGIR^{M^rES^r}</i>	atalarının Tanrıları ⁸⁶
8' <i>pa-ab-hur la-ap-nu-uš-ki-u-wa-an^r da-a^r-er</i>	8' ateşi tutuşturmaya başladılar.

Eski krallık döneminde sarayda yaşanan birtakım olayların aktarıldığı saray kroniklerinde bir “ceza” uygulaması olarak “öldürülme” eyleminden bahsedilmektedir. Bu cezanın “dağda yakılan bir ateş eşliğinde” verilmesini, Avcı Keşşi hikayesindeki gibi “cezalandırıcı” unsur görülen ateşin “simgesel olarak yakılması”nı ölümle ilişkilendirilebiliriz. Metinde herhangi bir yargılama ya da sorgulama durumu belirtilmediği için “ateş ordalı” ile ilgili olup olmadığı ise belirsiz kalmakta⁸⁷ ancak ateşin “cezalandırma ve öldürme” ile yakın ilişki dolaylı da olsa görülebilmektedir:

CTH 8.A KBo 3,34 “Saray Kronikleri”⁸⁸:

I	I
1 <i>UM-MA LUGAL.GAL-MA^{URUJ} Ku-uš-ša-ri A-BI</i>	1 Büyük Kral şöyle (söyler): Kralın babası <i>Kuššara</i> 'da
<i>LUGAL^{NI[NDA}tu]-ni-in-ki</i>	(iken) [<i>tu</i>] <i>nik-ek</i> [meği]nde
2 <i>pa-aš-ši-la-an IŞ-BAT še pa-a-er HUR.SAG-i š[a-</i>	2 çakıl ⁽³⁾ taşı buldu/yakaladı ve (birlikte) gittiler. [Issı]z/
<i>an-na-pi-l]i pa-ab-hu-ur</i>	[bo]ş (bir) dağa ateşi
3 <i>pa-ri-er še^{LU}NINDA.DÜ.DÜ hu-u-up-pi-er ku-i-</i>	3 üflediler/beslediler ve fırıncıyı/ekmekçiyi (kral)
<i>da^r [IŞ-BAT pa-aš-ši-l]a-an šal-li-in</i>	büyük [çakıl ⁽³⁾ taşı bulduğu]ndan dolayı hırpaladılar.
4 <i>ša-an ha-at-ta-an-ni-er ša-an ša-mi[-nu-er]</i>	4 ve onu vurarak öldürdüler ve onu yok ett[iler].

Hititçe metinler ‘ateş’in bir savaş aleti olarak kullanımı hakkında yeterli bilgiler sunmadığından onun savaşlarda ya da savaş sonrası cezalandırma uygulamalarındaki rolü belirsiz kalıyor. Ateşin bu kullanımını hem kuşatmalarda surlardan yükselen alevlerle ya da kentlerin alevler içinde kalmasıyla hem de savaş sonrası düşmanın çeşitli yöntemlerle cezalandırılmasıyla, Orta Asur döneminden itibaren savaş tasvirlerinin yer aldığı sahnelerde

⁸⁴ Haas 1994: 269.

⁸⁵ Friedrich 1950: 234 vd.; Ünal 1994, 851 vd.; Hoffner 1998: 88; URL 18.

⁸⁶ CHD (P): 12; URL 18; krş. “Keşşi'nin babası (ve) Tanrılar” CHD (L/N): 46; krş. “Keşşi'nin ilahi/kutsal babaları”, Hoffner 1998: 88.

⁸⁷ Ordalin sonucunu belirlemek için su, içki ya da yemin uygulamaları bilinse de “ateş” ya da “duman” ile ilgili bir *ordal* uygulaması ise metinlerde son derece belirsiz olarak geçer. (FHL 53 ve) ABOT 1.47 öy².7 *tüh-hu-wa-ni-ya-at-t[a fiili tubhuwai-*“duman, sis” ve öy².10'da kullanılan *parkuišta* (Prt.Sg.3) “temiz olmak arınmak, suçsuzluğunu kanıtlamak” bir “ateş ordalı”ni tanımlayacak kelimeler olarak değerlendirilse de yeterince spesifik olmadığı da açıktır. CTH 823 FHL 53 (*par./dupl.*) ABOT 47 öy.11-15, Berman 1986: 37.

⁸⁸ Yeni Asur dönemi, savaşta ateşin kullanım tasvirleri, Gilan 2015: 77, 115-135.

görmek mümkündür. Bu yönüyle ateş zafer öncesi bir savaşın ve zafer kazanan kralların iradesinin simgesi olarak karşımıza çıkar. Bununla birlikte ateş, kendisine zafer bahşedilen kralların Tanrıları memnun etmek için yenilenlerin sunulmasında bir araç olarak da kullanılmıştır⁸⁹:

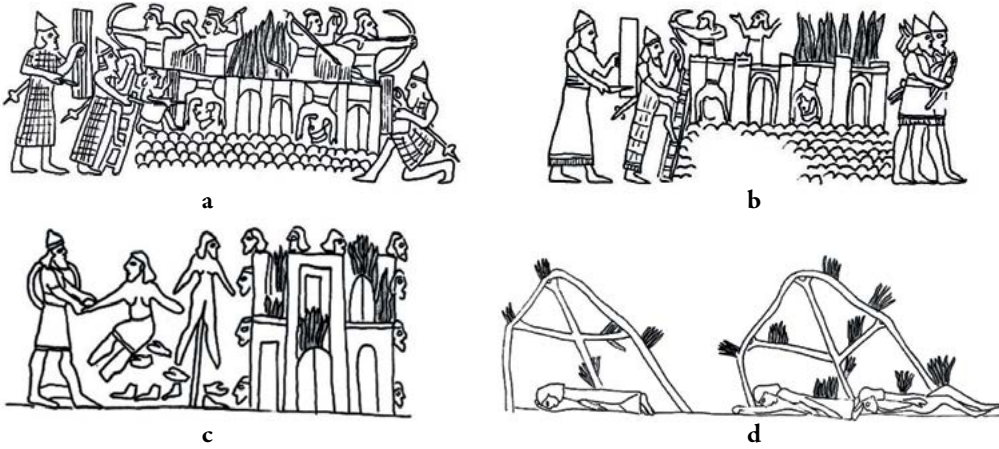

Fig. 1

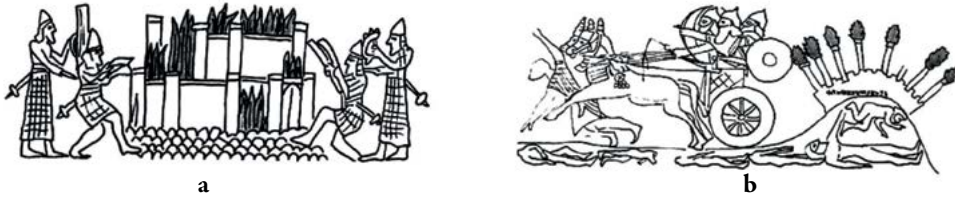

Fig. 2

Hitit tasvirleri ateşin savaşta kullanımına dair bilgi vermese de onun tasviri ile ilişkilendirebileceğimiz birtakım mitolojik sahneler bilinmektedir. Bu sahnelerin en önemlilerinden biri “Tyskiewicz mührü”dür. Mühür, Hititçe metinlerden bildiğimiz “14 günü kapsayan ölü yakma ritüellerinde (*šalli waštai*)” bahsedilen cesedin yakılması ile ilgili uygulamalarla ilişkilendirilmektedir.

Buna göre kral ve kraliçe Tanrı olduğunda, ağıtlar ile kurbanlar sunulmaya başlanır, ölü bir arabaya konularak özel bir şekilde kurulan bir çadıra götürülür, ateşin yaşlı kadınlar tarafından bira ve şaraplarla söndürüldüğü 3(!).gün’ün hemen öncesinde geceleyin ise ölü yakılırdı⁹⁰:

⁸⁹ (III.Salmanasar) Fig.1.a., Fig.1.b., Fig.1.c., Fig.1.d.; (II.Sargon) Fig.2.a., Fig.2.b., çizimler için bkz. Girotto 2014: 77vd..

⁹⁰ Savaş 2001: 103; “Ondört gün süren, Hitit kralının cenazesini yakma töreninin dördüncü günündeki “Yakılmış kemiklerin kalıntıları pamuk bir bez içine sarılır; eğer bunlar bir krala aitse sandalyeye ve eğer bir kraliçeye aitse bir taburenin üstüne konur. Sandalye ya da tabure üstü dolu olan bir masanın üzerine konur

(öy.I 1) 3': gün ağardığında, kadınlar (ölünün yakıldığı) yere/*uk[tur]*'i'ye kemikleri toplamak/
kaldırmak için (2) giderler ve sonra ateşi 10 testi bira, 1[o testi şarap], 10 testi *walbi*-içkisi ile
söndürürler.w

Ölü yakma ritüellerinin tasvir edildiği değerlendirilen “Tyskiewicz mührü”nde işlenen mitolojik unsurlar:

Spiral süs bantları arasında tahtta oturan Tanrı Ea sol elinde 3 lituus ve sağ elinde bir kadeh tutar vaziyette, iki atlas figürü ve Ea'nın ikiyüzlü veziri (Uşmu), sol ellerinde birer hançer tutan, bellerinde birer lituus takılı önde Güneş Tanrısını(/Tanrıçası?), ortalarında ise diğer ikisine göre kısa giysili, sol bacağı geride kalacak ve çıplak biçimde, başlık/miğfer taşıyan bir Tanrı⁹¹, arkada ise Ay Tanrısı ve en sonda çıplak olarak Tanrıça İstar'ı karşılar biçimde görmekteyiz. Diğer sahnede ise masa üzerinde yakılan bir figür, onun hemen yanında yerde yatan silahla öldürdüğü düşmanın üzerine basan bir asker tasvir edilmiştir. Karşısında ise sudan çıkar vaziyette çıplak, ellerini yukarı kaldırmış bir figürün yönü ise cesedin yakıldığı sahneye dönüktür⁹²:

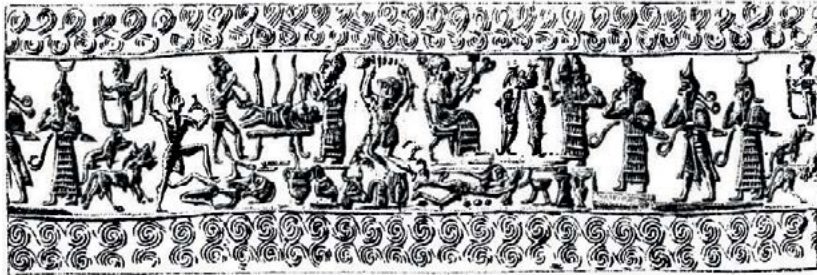

Fig. 3. *Tyskiewicz mührü*. Boston Museum of Fine Arts 93 706
(Boehmer-Güterbock, 1987: 38)

Tanrı Ea ve ikiyüzlü veziri Uşmu'nun bulunduğu bir sıra mühür tasvirleri içerisinde, yukarıda değinilen sahnenin oldukça benzeri “Aydın mührü”nde karşımıza çıkmaktadır. Tıpkı Tyskiewicz mühründeki gibi yapılan tasvirler ve her iki mühür arasındaki son derece önemli paralelliği göstermektedir. Mühürlerde Tanrıların ellerinde birer lituus sarmakta ve tahtında oturan Tanrı Ea sol elinde 3 lituus birden tutmaktadır⁹³. Tasvirler arasındaki fark ise Aydın mühründe ölü yakma/kurban sahnesinin yer almamasıdır:

...” Savaş 2002: 725-726; Gurney 1977: 59vd., CTH 450.I.Tgo3 KUB 30.15+ öy.1-2, Haas 1994: 221; Kassian - Korolév - Sideltsev 2002: 260 vd.; Mouton 2016: 126-135.

⁹¹ Krş. Fırtına Tanrısı, Darga 1992: 71.

⁹² Mora 1987: 17-18 ve Gruppo I (a) TAV. 1.1.; 1.2; Darga 1992: 71; Alp 1999: 43-49.

⁹³ Boehmer - Güterbock 1987: 38; Darga 1992: 71; Woudhuizen 2006-2007: 125; bu kompozisyonu animsatan Boğazköy ve Ras Şamra'da bulunan üç Tanrılı kompozisyonlarda da ellerde lituuslar vardır, Boğazköy'de 20 no.lu tapınakta bulunan fildişinden üç tanrılı kompozisyon (ortada boğa başı ya da boğa maskeli Fırtına Tanrısı iki yanında oğulları Nerik ve Zippalanda kentlerinin Fırtına Tanrıları ile Suriye'de Ras Şamra'da (Ugarit) bulunan (elektron) Hitit pendantifinden üç tanrılı kompozisyon, Savaş 2002b: 731, 724-725.

Tahtında oturan üç lituus tutan Tanrı Ea'ya ve ortada veziri ikiyüzlü Uşmu, Ea'ya doğru gelen Tanrı alayı ve ellerini yukarı kaldırmış sular içerisinde yüzer vaziyette, hemen ayaklarının altında ise balıkların bulunduğu figür tasvir edilmiştir:

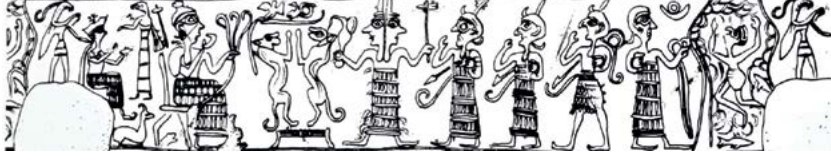

Fig. 4. Aydın mübrü, Louvre AO 1180 (Boehmer – Güterbock 1987: 38)

Burada görünen ortak sahnelerde tahtında oturan tanrının, elindeki “tanrılığın 3 ayrı ucu eğri asa”sı, KBo 15.37 ay.V’de geçen birbirine bağlanmış “tanrının/tanrılığın asaları” ifadeleri ile karşılaştırılır⁹⁴:

(1-2) Kral reverans yapar. Rahip ayrıca/kasten bağlanmış olan tanrı(lığın) asalarını alır (3) ve kral, tanrı önünde (/tanrıya/tanrılığa) 3 kez reverans yapar (4) ve rahip tanrı(lık/tanrının) asalarıyla (5) sırtına 3 kez vurur. (6) Ardından/daha sonra kral asaları öper (7) ve oturur. § (14-15) ... ve asalarla her defasında onun sırtına vurur. (16) Ardından asaları öperler. § (32) Ve tanrı(lık/ tanrının) asaları ile her defasında onun sırtına (33) vurur. Ardından tanrı(lık/tanrının) asalarını (34) öperler.

Ea'ya doğru yürümekte olan “3 tanrı”nın da belinde, öne doğru “bire lituus” sarkar-ken; sağ ellerinin de adorasyon jesti yapmaktadır⁹⁵. Bu iki mührün dışında farklı ikonografik özellikleri olsa da yine mitolojik unsurların yer aldığı Eski Hitit Dönemi’ne tarihlenen Boğa koşumlu araba mührü dikkat çekicidir⁹⁶:

Tyskiewicz mühründe mızrakla birini öldüren figüre benzer bir durumda, boğa arabasını süren bir Fırtına Tanrısı ve yine çıplak tasvir edilen Tanrıça figürü tasvirlerin ana karakteri

⁹⁴ CTH 628 KBo 15.37 ay.V (1) LUGAL-uš UŠ-KE-EN^L[(U)SANG)]A^{GIS}GIDRU^{HIA} DINGIR^{LIM} (2) an-da bu-u-la-İ-i-ya an-da-pát da-a-i (3) nu LUGAL-uš A-NA DINGIR^{LIM} 3-ŠU UŠ-KE-EN (4) LU-SANGA-ya-an IŠ-TU^{GIS}GIDRU^{HIA} DINGIR^{LIM} (5) iš-ki-ša 3-ŠU wa-al-ab-zi (6) nam-ma LUGAL-uš^{GIS}GIDRU^{HIA} ku-wa-aš-zi (7) na-aš-za e-ša-ri § (14) ... IŠ-TU^{GIS}GIDRU^{HIA} ya-aš (15) iš-ki-ša wa-al-ha-an-na-i (16) nam-ma^{GIS}GIDRU^{HIA} ku-wa-aš-kán-zi § (32) IŠ-TU^{GIS}GIDRU^{HIA} DINGIR^{LIM} ya-aš iš-ki-ša (33) wa-al-ha-an-na-i nam-ma^{GIS}GIDRU^{HIA} DINGIR^{LIM} (34) ku-wa-aš-kán-zi özellikle “tanrı asaları”nın (=GISGIDRU^{HIA} DINGIR^{LIM}) çoğul olarak anılması ve her defasında “3 kez vurma” işlemi, Savaş 2002b: 720vd.; Doğan-Alparslan 2020a: 364; Doğan-Alparslan 2020b: 120.

⁹⁵ “Suriye, Ras Şamra’da bulunan elektron pendants ile Boğazköy 20 no.lu tapınakta ele geçen fildişinden “3 tanrılı” kompozisyonların ellerinde de bire lituus bulunmaktadır). Eldeki tasvir örneklerinin, bu ritüeldeki lituusları işlevsel olarak tanımlı ettiği ve konuya paralellik gösterdiği” hk. Savaş 2002: 725-726.

⁹⁶ İran’da bulunan Hasanlu kabını da (İÖ 11 ya da 12 yüzyıl) bu yönüyle ele almak doğru olacaktır. Söz konusu kapta yer alan mitolojik motifleri, burada ele aldığımız Hitit dönemi mühürleri ile karşılaştırdığımızda: Spiral süs bantları arasında, “Boğa koşumlu arabasında kanatlı Fırtına Tanrısı, koşumlu arabaları ile birlikte Güneş Tanrısı ve Ay Tanrısı görülmektedir. Hem Güneş Tanrısı’nın başındaki kanatlı güneş kursu; hem de Ay Tanrısı’nın bilal biçimli tasvirleri Yazılıkaya (34-35 numaralı) figürleri ve Tyskiewicz mührü ile oldukça benzerdir. Yine Boğa koşumlu araba mührü (Louvre AO 20.138) ve Tyskiewicz mührü ile karşılaştırabileceğimiz çıplak bir Tanrıça, aynı zamanda dağlar arasında bir Tanrı gövdesi söz konusu mühürler arasındaki benzerlikleri yansıtır.”; Haas 1994: 527-528; Mellink 1966: 72 vd.; Savaş 2002b: 727.

yer almaktadır. Çıplak Tanrıça'nın hemen arkasında yürüyen, başta sakallı, başlığında disk bulunan, sol elinde bir kadeh tutar vaziyette bir Tanrı ve onu izleyen üç figürün başlıkları Tyskiewicz ve Aydın mühürlerinde Tanrı alayındaki gibidir. Burada ortadaki yüksek başlıklı figürün diğerlerinden farkı ise alevlerle sembolize edilmiş olmasıdır. Diğer yandan başlarında şualar bulunan sürünerek/koşmak için hazırlanan bir insan/Tanrı, hemen arkasında dağın arasından bir Tanrı ve iki elini de kaldırır vaziyette yine bir Tanrı görünmektedir.

Fig. 5. Boğa koşumlu araba. Silindir mühür. Tanrı alayındaki Tanrısal Ateş'in alevler saçan bir betimlemesi Louvre AO 20.138 (Parrot, 1951 s.182-183).

Özellikle Tyskiewicz ve Aydın silindir mühürlerinin paralelliği oldukça açıktır. Boğa koşumlu araba mühründe ise bu iki mühürdeki gibi farklı ikonografik anlatımla çıplak bir Tanrıça figürü ve onun arkasından yürüyen Tanrılar alayı betimlemeleri benzerlikler oluşturmaktadır. Tanrı alayında yer alan Tanrısal Ateş'in alevler saçan bir betimlemesi ise diğer Tanrılara göre dikkat çekicidir.

Boğa koşumlu araba mührünün yanı sıra “sol elinde bir “meşale?” ile kendisine sorun çıkaran bir düşmana vurur vaziyette, vücudundan alev çıkan Güneş Tanrısı figürünü⁹⁷; Güneş Tanrısı'nın arkasında ise yine benzer biçimde alevlerle birlikte tasvir edilen (belki oğlu Tanrısal?) Ateş'in tasvirini Louvre A.141 ve A.142 silindir mühürlerinde görmekteyiz:

Fig. 6. Vücudundan Alev Saçan Güneş Tanrısı ve (Oğlu Tanrısal) Ateş? Silindir mühür. Louvre A.141

Fig. 7. Louvre A.142 (Parrot 1951: 188-189).

Ayrıca Aleppo/Halab tapınağının ortostatlarında bulunan “sağ elinde omuzuna dayalı ucu eğri asa, sol elinde (baş kısmı kırık -sarıpından tutulmuş-) belirsiz bir nesneli (belki meşale?)” (Meşaleli?)-Tanrının da tasviri bulunmaktadır⁹⁸:

^Dpahhur “Ateş Tanrısı” özellikle Eski Hitit döneminde pantheon içerisinde; pahhur “ateş” ise onun arındırıcı, koruyucu ve cezalandırıcı yönleri ile birçok ritüel uygulamasının bir parçası olarak önemli

Fig. 8. Halab'ın Fırtına Tanrısının tapınağındaki ortostat: (Meşaleli?)-Tanrı (Çizim: Savaş 2002b: 732 Fig.39).

⁹⁷ Frankfort 1934: 23; du Mesnil du Buisson 1959: 145-147.

⁹⁸ Kohlmeyer 2000: Tafel: 10, 20; Savaş 2002b: 724-725.

bir konumda Hitit inanç sisteminde yer almıştır. Bu ritüel uygulamalarında *pahhur* arasından/ortasından/üzerinden geçilmesi ya da bir nesne veya hayvanın geçirilmesi/ateşe atılması ifadelerinin Hititçe aynı edatlara (*ištarna arba*) getirilen farklı fiillerle (*pai-*, *uwa-*, *pehute-*, *peda-*) kullanıldığı görülmektedir.

Eski Hitit Döneminde, (ocağın sönmemesi gereken) “(kutsal) ateş”i ile saray içerisinde yer alan ^{LÚ/DAM}*pahhur(war)šī*’lerin etimolojik olarak bu yakın ilişkisi, hem görevleri hem de konumları gereği onların sürekliliği ve devamlılığı temsil etmeleri ile ilgili olmalıdır.

Hatti kökenli kayboluş efsanelerinin bir benzerinin *pahhur* için de bulunması “kutsallaştırılmış ateşin” Anadolu’daki ilk örneklerini barındırdığı ve bu mitolojik anlatılardaki Hatti motiflerinin klasik Yunan anlatımlarına kadar uzanan bir etkileşimle geliştiğini göstermektedir. Ele aldığımız Ateş mitlerinin içeriğindeki olaylar ve anlatımlar dikkate alındığında KUB 43.62’nin “Ateşe Övgüler” olarak ve KUB 17.8+Bo 6172’in ise tıpkı Zerdüşt inancında tasvir edildiği gibi “Ateş Tufanı” olarak nitelendirilebilir.

Hitit teolojisinin ikonografik özelliklerini, bazı mitolojik metinlerle karşılaştıracak ve değerlendirecek olursak, Ateş ile ilgili mitolojik anlatılarda Güneş Tanrısı, Tanrı Ea ve Ay ile ilişkilendirilen Kamruşepa’nın birlikte tasvirlerinin anlatıldığı “*Ateş Mitleri*” kısmında ele aldığımız metinlere dikkat çekmek gerekecektir. Tanrı Ea’nın karşısında Güneş Tanrısı ve Ay Tanrısının ortasında yer alan söz konusu Tanrı’nın, Tyskiewicz ve Aydın silindir mühürlerinin paralellliğini de dikkate alarak ateş ile ilgili mitolojik anlatılardan bazı benzerliklerin olduğunu ve Ateş Tanrısı ile ilişkilendirilebileceğini değerlendirmekteyiz.

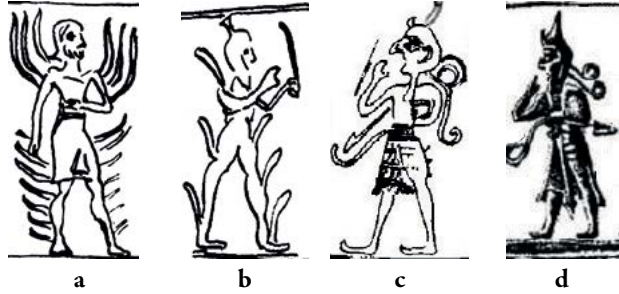

Fig. 9

a. *Vücutundan Alev Saçan Güneş Tanrısı ve (Oğlu Tanrısı) Ateş? Silindir mühür. Louvre A.141, Parrot, 1951 s.188 (Fig. 6’dan ayrıntı).*

b. *Boğa koşumlu araba. Silindir mühür. Tanrı alayındaki Tanrısız Ateş’in alevler saçan bir betimlemesi. Louvre AO 20.138, Parrot, 1951 s.182-183 (Fig. 5’den ayrıntı).*

c. *Aydın mübrü, Louvre AO 1180. Boehmer-Güterbock 1987: 38 (Fig. 4’den ayrıntı).*

d. *Tyskiewicz mübrü. Boston Museum of Fine Arts 93 706, Boehmer-Güterbock, 1987: 38 (Fig. 3’den ayrıntı).*

Aydın mühründe, Tanrı Ea’ya doğru yürüyen Tanrılar alayında, ikisine göre farklı giyimli Tanrı’nın sol bacağına üzerinde yer alan üç dışa doğru çizgi ile betimlemesi (Fig. 9c), yukarıda ele aldığımız alev saçan figürler (Fig. 9a ve Fig. 9b) ile karşılaştırılabileceğini düşünmekteyiz. Her ne kadar Tanrısallaştırılmış bir “Ateş”in ikonografik özelliklerini Tyskiewicz mühründe (Fig. 9d) görmesek de onun Aydın mühründeki sahne ile paralellliği bu düşüncemize katkı sunar.

Kaynakça

Alp, S. 1999

Hititlerde Şarkı, Müzik ve Dans, Hitit Çağında Anadolu'da Üzüm ve Şarap, Kavaklıdere Kültür Yayınları, Ankara.

Archi, A. 1975

“Il culto dei focolare presso gli Ittiti”, *Studi Micenei ed Egeo Anatolici* 16: 77-88.

Bawanypeck D. - S. Görke, 2001

“Das Festritual für den Wettergott der Wiese”, Th. Richter - D. Prechel - J.Klinger (eds.), *Kulturgeschichte. Altorientalische Studien für V. Haas zum 65. Geburtstag*, Saarbrücken: 29-50.

Beal, R. H. 1992

The Organisation of the Hittite Military, (*Texte der Hethiter*20) Heidelberg.

Beckman, G. M. 1983

Hittite Birth Rituals. Second Revised Edition, (*Studien zu den Boğazköy-Texten*29), Wiesbaden.

-1990

“The Hittite “Ritual of the Ox” (CTH 760.I.2-3)”, *Orientalia. Nova Series* 59: 34-55.

-1997a

“Hittite Canonical Compositions - Myths: The Wrath of Telipinu”, *Context of Scripture* 1: 151-153.

-1997b

“Hittite Canonical Compositions - Oracles: Excerpt from an Oracle Report”, *Context of Scripture* 1: 204-206.

-1999

“The Goddess Pirinkir and Her Ritual from Hattuša (CTH 644)”, *Ktéma* 24, 25-39.

Berman, H. 1986

“New Boghazköy Joins and Duplicates”, *Kaniššuar. A Tribute to Hans G. Güterbock on his seventy fifth Birthday, May 27, 1983*, Chicago:33-37.

Boehmer, R. M. - H. G. Güterbock, 1987

Glyptik aus dem Stadtgebiet von Boğazköy. Grabungskampagnen 1931-1939, 1952-1978, (*Boğazköy-Hattuša* 14) Berlin.

Burde, C. 1974

Hethitische medizinische Texte, (*Studien zu den Boğazköy-Texten* 19), Wiesbaden.

Carruba O. 1966

Das Beschwörungsritual für die Göttin Wisurijanıza, (*Studien zu den Boğazköy-Texten* 2), Wiesbaden.

della Casa, R. 2019

“Hittite Symbolic Landscapes: An Analysis from the Standing Point of Myths”, A.Süel (ed.), *IX. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri, Çorum 08-14 Eylül 2014*, Çorum: 211-236.

Collins, B. J. 2002

“Animals in the Religions of Ancient Anatolia”, B.J. Collins (ed.), *A History of the Animal World in the Ancient Near East*, (*Handbuch der Orientalistik I/64*), Leiden-Boston-Köln: 309-334.

-2014

"Royal Co-optation of a Popular Ritual: The Case of Hantitassu", P.Taracha (eds.), *Proceedings of the 8th International Congress of Hittitology, Warsaw, September 5-9, 2011*, Warsaw: 185-201.

Daddi, P. F. 1982

Mestieri, professioni e dignità nell'Anatolia ittita, (Incunabula Graeca 79) Roma.

Darga, M. 1992

Hitit Sanatı, İstanbul.

Dinçol, A. 1985

"Aşhella Rituali (CTH 394) ve Hittitlerde Salgın Hastalıklara Karşı Yapılan Majik İşlemlere Toplu Bir Bakış", *Belleten* 49: 1-40.

Doğan-Alparslan, M. 2005

"Beispiele Zeremonieller Handlungen im (H)išuwaš-Fest und ihre Beziehung zu Muwatalli II.", A.Süel (ed.), *V.Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri, Çorum 02-08 Eylül 2002*, Ankara: 245-258.

-2012

Hitit Kralı II.Muwattalli: Kişiliği ve İcraatı Filolojik Belgeler Işığında, İstanbul 2012.

-2020a

"The Hittite Hišuwa-Festival and Its Terminology", S. Görke - Ch. W.Steitler (eds.), *Cult, Temple, Sacred Spaces. Cult Practices and Cult Spaces in Hittite Anatolia and Neighbouring Cultures, (Studien zu den Boğazköy-Texten 66)*, Wiesbaden: 363-375.

2020b

"The Hišuwa Festival as a Political Instrument", S. de Martino - E. Devecchi (eds.), *Anatolia Between the 13th and the 12th century BCE, (Eothen 23)* Firenze: 117-127.

Doğan-Alparslan, M. - M. Alparslan 2010

"Ein hethitisches Siegel aus Amasya-Oluz Höyük", *Altorientalische Forschungen* 37: 302-305.

Dönmez, Ş. 2018

"Amasya-Oluz Höyük Ateşgedesi ve Erken Zerdüşt Dini Kutsal Alanı", *TÜBA-AR* 22: 199-214.

du Mesnil du Buisson, R. 1959

"Le lever du soleil dans le cylindre hittite du Louvre AO 20138", *Syria* 36: 145-147.

Francia, R. 2016

"The Ritual of Fire KUB 43.62 (CTH 457.8): A Mythologem Against Shingles?", S.Erkut - Ö.Sir Gavaz (eds), *ANTAŞUM^{SAR} "ÇİĞDEM", Eski Anadolu Araştırmalarına ve Hititlere Adanmış Bir Hayat*, İstanbul: 235-243.

Frankena, R. 1957

"Girra und Gibil", *Reallexikon der Assyriologie und vorderasiatischen Archäologie* 3: 383-384.

Frankfort, H. 1934

"Gods and Myths on Sargonid Seals", *Iraq* 1: 2-29.

Friedrich, J. 1950

"Churritische Märchen und Sagen in hethitischer Sprache", *Zeitschrift für Assyriologie und vorderasiatische Archäologie* 49: 213-255.

Fuscagni, F. 2007

"Una nuova interpretazione del rituale CTH 423 alla luce di tre nuovi duplicati", *KASKAL-Rivista di storia, ambiente e culture del Vicino Oriente Antico* 4: 181-219.

García Trabazo, J. V. 2002

Textos religiosos hititas. Mitos, plegarias y rituales, Madrid.

van Gessel, B. H. L. 1998

Onomasticon of the Hittite Pantheon 1-2, (*Handbuch der Orientalistik*), Leiden-New York-Köln.

Gilan, A. 2015

Formen und Inhalte althethitischer Literatur, (*Texte der Hethiter* 29), Heidelberg.

Giroto, E. 2014

“The symbolism of fire in war in Ancient Mesopotamia”, P.Bieliński - M.Gawlikowski - R.Koliński-D.Ławecka - A.Soltysiak - Z.Wygnńska (eds.), *Proceedings of the 8th International Congress on the Archaeology of the Ancient Near East 30 April-4 May 2012, University of Warsaw*, Voll. 1-3, Wiesbaden: 73-91.

Glocker, J. 1997

Das Ritual für den Wettergott von Kuliwišna. Textzeugnisse eines lokalen Kultfestes im Anatolien der Hethiterzeit, (*Eothen, studi sulle civiltà dell’Oriente antico* 6) Firenze.

Görke, S. - A. Mouton, 2014

“Royal Rites of Passage and Calendar Festivals in the Hittite World”, A.Mouton-J.Patrier (eds.), *Life, death and coming of age in antiquity: individual rites of passage in the ancient Near East and adjacent regions (PIHANS 124)*, Leiden: 117-146.

Groddek, D. 1999

“CTH 331: Mythos vom verschwundenen Wettergott oder Aitiologie der Zerstörung Lihzinas?“, *Zeitschrift für Assyriologie und vorderasiatische Archäologie* 89: 36-49.

-2002

Hethitische Texte in Transkription. KUB 55, (*Dresdner Beiträge zur Hethitologie Philologica* 4), Dresden.

-2007

“Varia mythologica”, D. Groddek - M. Zorman (eds), *Tabularia Hethaeorum-Hethitologische Beiträge Silvin Koşak zum 65. Geburtstag*, (*Dresdner Beiträge zur Hethitologie* 25), Wiesbaden: 313-339.

-2008

Hethitische Texte in Transkription. KBo 22, (*Dresdner Beiträge zur Hethitologie* 24), Wiesbaden.

-2009

Hethitische Texte in Transkription. KUB 2, (*Dresdner Beiträge zur Hethitologie* 30), Wiesbaden.

Gurney, O. R. 1977

Some Aspects of Hittite Religion. Schweich Lectures of the British Academy 1976, Oxford.

Güterbock, H. G. 1979

“Some Stray Bogazköy Tablets”, *Florilegium anatolicum. Mélanges offerts à Emmanuel Laroche*, Paris: 137-144.

Haas, V. 1994

Geschichte der hethitischen Religion, (*Handbuch der Orientalistik*) Leiden.

-2003

Materia Magica et Medica Hethitica. Ein Beitrag zur Heilkunde im Alten Orient, Berlin-New York.

Hawkins, J. D. 2003

“Scripts and Texts”, H.C. Melchert (eds), *The Luwians*, Leiden-Boston 2003: 128-169.

Hoffner, H. A. 1989

“The First Volume of A. Kammenhuber’s Hittite Dictionary”, Rev. of: J.Friedrich - A.Kammenhuber 1975-1984a, *Journal of the American Oriental Society* 109: 87-95.

-1992

“Advice to a King”, H. Otten - H. Ertem - E. Akurgal - A.Süel (eds), *Hittite and Other Anatolian and Near Eastern Studies in Honor of Sedat Alp*, Ankara: 295-304.

-1998

Hittite Myths, (SBL Writings from the Ancient World 2) Atlanta [2.Baskı: 1998].

Hoffner, H. A. - H. C. Melchert, 2008

A Grammar of the Hittite Language. Part 1: Reference Grammar; Part 2: Tutorial, Winona Lake, Indiana.

van den Hout, Th. P. J. 2011

The Elements of Hittite, Cambridge.

Hutter, M. 1988

Behexung, Entsühnung und Heilung. Das Ritual der Tunnawiya für ein Königspaar aus mittelhethitischer Zeit (KBo XXI 1 - KUB IX 34 - KBo XXI 6), Freiburg.

Kassian, A. S. - A. Korolëv - A. Sideltsev, 2002

Hittite Funerary Rituals, šalliš waštaiš, (Alter Orient und Altes Testament. Veröffentlichungen zur Kultur und Geschichte des Alten Orients 288), Münster.

Kellerman, G. 1987

“KUB XVII 8 IV: un mythe du feu”, *Hethitica* 8: 215-235.

Kloekhorst, A. 2008

Etymological Dictionary of the Hittite Inherited Lexicon, Leiden.

Košak, S. 1988

“Rev. of: A. Archi, Keilschrifturkunden aus Boghazköi 57 Hethitische Briefe und Texte verschiedenen Inhalts. (KUB 57) Berlin”, *Zeitschrift für Assyriologie und vorderasiatische Archäologie* 78: 309-314.

Kümmel, H. M. 1967

Ersatzrituale für den hethitischen König, (Studien zu den Boğazköy-Texten 3), Wiesbaden.

Laroche, E. 1966

“Études de linguistique anatolienne 2”, *Revue Hittite et Asiatique* 25/79: 160-184.

Lebrun, R. 1992

“Le fragment KUB V 11 60 = CTH 423”, *Hethitica* 11: 103-115.

de Martino, S. 1991

“Alcune osservazioni su KBo III 27”, *Altorientalische Forschungen* 18: 54-66.

Mazoyer, M. 2003

Télipinu, le dieu au marécage. Essai sur les mythes fondateurs du royaume hittite, (CollKubaba-SerAnt 2) Paris.

McMahon, G. 1991

The Hittite State Cult of the Tutelary Deities, (Assyriological Studies 25), Chicago.

Mellink, M. J. 1966

“The Hasanlu Bowl in Anatolian Perspective”, *Iranica antiqua* 6: 72-87.

Miller, J. L. 2004

Studies in the Origins, Development and Interpretation of the Kizzuwatna Rituals, (*Studien zu den Boğazköy-Texten* 46), Wiesbaden.

-2005

“Unravelling the Kizzuwatna Rituals: The Redactional History of Mastigga’s Ritual for Domestic Quarrel”, A.Süel (ed.), *V.Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri, Çorum 02-08 Eylül 2002*, Ankara: 527-540.

del Monte, G. F. 2005

“The Hittite Herem”, L. Kogan *et al.* (ed.), *Memoriae Igor M. Diakonoff*, Winona Lake, Indiana: 21-43.

Mora, C. 1987

La glittica anatolica del II millennio A.C.: Classificazione tipologica. Vol 1: I sigilli a iscrizione geroglifica, (*Studia Mediterranea* 6), Pavia.

Mouton, A. 2006

“Quelques usages du feu dans les rituels hittites et mésopotamiens-Several uses of fire in Hittite and Mesopotamian rituals”, *Revue de l’histoire des religions* 3: 251-264.

2016

Rituels, mythes et prières hittites, Paris.

Neu, E. 1999

“Nugae Hethiticae”, *Hethitica* 14: 63-69.

Olmstead, A. T. 1948

History of The Persian Empire, Chicago.

Parrot, A. 1951

“Cylindre hittite nouvellement acquis (AO 20138)”, *Syria* 28: 180-190.

Pringle, M. J. 1993

Hittite Kinship And Marriage. A Study Based On The Cuneiform Texts From 2nd Millennium Boğazköy, University of London (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

Popko, M. 1978

Kultobjekte in der hethitischen Religion (nach keilschriftlichen Quellen), Warszawa.

Puhvel, J. 2010

“Fiery Seed: Remarks on the Tiers of Hittite Royalty”, R. Kim - N. Oettinger - E. Rieken - M. Weiss (eds), *Ex Anatolia Lux-Anatolian and Indo-European studies in honor of H. Craig Melchert on the occasion of his sixty-fifth birthday*, Ann Arbor-New York: 303-306.

de Roos, J. 2007

Hittite Votive Texts, Istanbul: Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten.

Rosenkranz, B. 1964

“Ein neues hethitisches Ritual für ‘LAMA^{KUŠ}kuršaš’”, *Orientalia. Nova Series* 33: 238-256.

Rost, L. 1953

“Ein hethitisches Ritual gegen Familienzwist”, *Mitteilungen des Instituts für Oriengorschung* 1: 345-379.

Savaş, S. Ö. 2001

“Kizzuwatnalı Büyük Hitit Kraliçesi Puduhepa'nın Evlilik Anıtı ile Ölüm Anıtı”, E. Jean - A. M. Dinçol - S. Durugönül (eds), *La Cilicie: espaces et pouvoirs locaux (2e millénaire av. J.-C.- 4e siècle ap. J.-C.)*, *Actes de la table ronde internationale d'Istanbul, 2-5 novembre 1999*, Istanbul-Paris: 95-114.

-2002a

“Hititlerde “Fırtına Tanrısı” ile “Boğa Kültü” Üzerine Bazı Gözlemler ve Yorumlar”, *Archivum Anatolicum* 5, 97-170.

-2002b

“Tahtlar ve Asalar: “Hitit tanrılarının ve krallarının gücü” I”, S. de Martino - F. P. Daddi (eds), *Anatolia Antica. Studi in memoria di Fiorella Imparati*, (*Eothen, studi sulle civiltà dell'Oriente antico* 11) Firenze: 705-733.

Schwartz, B. 1947

“A Hittite Ritual Text (KUB 29, 1=1870/c)”, *Orientalia. Commentarii periodici Pontificii Instituti Biblici. Nova Series* 16: 23-55.

Schwemer, D. 2013

“Tanrılar Kültü, Büyü Ritüeli ve Ölülerin Bakımı”, Doğan-Alparslan M. - M. Alparslan (eds), *Hititler Bir Anadolu İmparatorluğu-Hittites An Anatolian Empire*, İstanbul: 432-449.

Starke, F. 1990

Untersuchungen zur Stammbildung des keilschriftluwischen Nomens, (*Studien zu den Boğazköy-Texten* 31), Wiesbaden.

Steitler, Ch. 2017

The Solar Deities of Bronze Age Anatolia. Studies in Texts of the Early Hittite Kingdom, *Studien zu den Boğazköy-Texten* 62, Wiesbaden.

Soysal, O. 2002

“Ortak Bir Eski Anadolu Kelimesi *parninka/i*-'nin Kökeni Hakkında”, *Archivum Anatolicum* 5: 171-191.

-2004

Hattischer Wortschatz in bethitischer Textüberlieferung, (*Handbuch der Orientalistik* I/74), Leiden-Boston.

-2017

“A new join KUB 17.8+Bo 6172: Mythological description of a natural disaster in Ancient Anatolia?”, *Nouvelles Assyriologiques Brèves et Utilitaires* 2017/2: 80-83.

Şahinbaş-Erginöz, G. 1999

Hititlerde Anatomi ve Tıp, İstanbul.

Taracha, P. - M. Mroziak, 1999

“Review, Glocker, J., Das Ritual für den Wettergott von Kuliwišna. Textzeugnisse eines lokalen Kultfestes im Anatolien der Hethiterzeit, Firenze”, *Bibliotheca Orientalis* 56: 401-403.

Tischler, J. 2016

Hethitische Texte in Transkription. KUB 56 und KUB 57, (*Dresdner Beiträge zur Hethitologie* 49), Wiesbaden.

Ünal, A. 1978

Ein Orakel text über die Intrigen am hethitischen Hof (KUB XXIII 70-Bo 2011), (*Texte der Hethiter* 6) Heidelberg.

-1992

“*Parts of Trees in Hittite. According to a Medical Incantation Text (KUB 43, 62)*”, H. Otten - H. Ertem - E. Akurgal - A. Süel (eds), *Hittite and Other Anatolian and Near Eastern Studies in Honor of Sedat Alp*, Ankara: 493-500.

-1994

“Hethitisch-altanatolische Mythen, Legenden, Epen und Märchen aus dem Staatsarchiv von Hattuscha. Hurro-hethitische Bilinguen”, O. Kaiser (ed.), *Texte der Umwelt des Alten Testaments. Band III: Weisheitstexte, Mythen und Epen. Lieferung 4: Mythen und Epen II*, Gütersloh: 802-865.

-1996

The Hittite Ritual of Hantitaššu from the City of Hurma against Troublesome Years, Ankara 1996.

-2020

Hittitler ve Eski Anadolu Halklarında Mit, Efsane, Destan ve Masallar, İçerik, Köken, İlişki ve Kültürlerarası Etkileşimler, Ankara.

Weeden, M. 2011

Hittite Logograms and Hittite Scholarship, (*Studien zu den Boğazköy-Texten* 54), Wiesbaden.

Wegner I. - M. Salvini, 1991

Die hethitisch-hurritischen Ritualtafeln des (h)išuwa-Festes, (*Corpus der hurritischen Sprachdenkmäler* 1/4), Roma.

Woudhuizen, F. C. 2006-2007

“Two Assuwan Royal Seals”, *Jaarbericht van het Vooraziatisch-Egyptisch Genootschap Ex Oriente Lux* 40, 125-129.

Yıldırım, N. 2012

İran Mitolojisi, İstanbul.

Yoshida, D., 1991

“Ein hethitisches Ritual gegen Behexung (KUB XXIV 12) und der Gott Zilipuri/Zalipura”, *Essays on Ancient Anatolian and Syrian Studies*: 45-61.

İnternet Kaynakları

URL 1. E.Rieken et al. (ed.), hethiter.net/: CTH 324.1 (INTR 2012-05-10):

https://www.hethport.uni-wuerzburg.de/txhet_myth/intro.php?xst=CTH%20324.1&prgr=&lg=DE&ced=E.%20Rieken%20et%20al.

URL 2. F. Fuscagni (ed.), hethiter.net/: CTH 484 (INTR 2016-03-31)

https://www.hethport.uni-wuerzburg.de/txhet_besrit/intro.php?xst=CTH%20484&prgr=&lg=IT&ced=F.%20Fuscagni

URL 3. F. Fuscagni (ed.), hethiter.net/: CTH 457.8 (INTR 2012-12-19):

https://www.hethport.uni-wuerzburg.de/txhet_besrit/intro.php?xst=CTH%20457.8&prgr=&lg=DE&ced=F.%20Fuscagni

URL 4. F. Fuscagni (ed.), hethiter.net/: CTH 457.1 (Expl. A, 05.02.2013):

https://www.hethport.uni-wuerzburg.de/txhet_besrit/exemplar.php?xst=CTH%20457.1&expl=A&lg=DE&ced=F.%20Fuscagni

- URL 5. F. Fuscagni (ed.), hethiter.net/: CTH 458.1.1 (INTR 2016-06-13):**
https://www.hethport.uni-wuerzburg.de/txhet_besrit/intro.php?xst=CTH%20458.1.1&prgr=&lg=DE&ed=F.%20Fuscagni
- URL 6. Fuscagni (ed.), hethiter.net/: CTH 458.73 (INTR 2014-08-08):**
https://www.hethport.uni-wuerzburg.de/txhet_besrit/intro.php?xst=CTH%20458.73&prgr=&lg=DE&ed=F.%20Fuscagni
- URL 7. E. Rieken et al. (ed.), hethiter.net/: CTH 322.1 (INTR 2009-08-12):**
https://www.hethport.uni-wuerzburg.de/txhet_myth/exemplar.php?xst=CTH%20322.1&expl=A&lg=DE&ed=E.%20Rieken%20et%20al.
- URL 8. E. Rieken et al. (ed.), hethiter.net/: CTH 331.1.1.A (INTR 2009-08-12):**
https://www.hethport.uni-wuerzburg.de/txhet_myth/intro.php?xst=CTH%20331.1&prgr=&lg=DE&ed=E.%20Rieken%20et%20al.
- URL 9. E. Rieken et al. (ed.), hethiter.net/: CTH 324.1 (INTR 2012-05-10):**
https://www.hethport.uni-wuerzburg.de/txhet_myth/intro.php?xst=CTH%20324.1&prgr=&lg=DE&ed=E.%20Rieken%20et%20al.
- URL 10. E. Rieken et al. (ed.), hethiter.net/: CTH 336.2 (INTR 2009-08-12):**
https://www.hethport.uni-wuerzburg.de/txhet_myth/exemplar.php?xst=CTH%20336.2&expl=A&lg=DE&ed=E.%20Rieken%20et%20al.
- URL 11. F. Fuscagni (ed.), hethiter.net/: CTH 423 (Expl. A, 13.01.2015):**
https://www.hethport.uni-wuerzburg.de/txhet_besrit/exemplar.php?xst=CTH%20423&expl=A&lg=IT&ed=F.%20Fuscagni
- URL 12. F. Fuscagni (ed.), hethiter.net/: CTH 426.3 (Expl. A, 14.10.2016):**
https://www.hethport.uni-wuerzburg.de/txhet_besrit/exemplar.php?xst=CTH%20426.3&expl=A&lg=DE&ed=F.%20Fuscagni
- URL 13. A. Chrzanowska (ed.), hethiter.net/: CTH 395.1 (Expl. A, 16.06.2015):**
https://www.hethport.uni-wuerzburg.de/txhet_besrit/exemplar.php?xst=CTH%20395.1&expl=A&lg=DE&ed=A.%20Chrzanowska
- URL 14. S. Görke (ed.), hethiter.net/: CTH 411 (Expl. A, 02.05.2012):**
https://www.hethport.uni-wuerzburg.de/txhet_besrit/exemplar.php?xst=CTH%20411&expl=A&lg=DE&ed=S.%20G%C3%B6rke
- URL 15. A. Chrzanowska (ed.), hethiter.net/: CTH 394 (Expl. C, 13.07.2016):**
https://www.hethport.uni-wuerzburg.de/txhet_besrit/exemplar.php?xst=CTH%20394&expl=C&lg=DE&ed=A.%20Chrzanowska
- URL 16. A. Chrzanowska (ed.), hethiter.net/: CTH 641.2 (Expl. A, 09.11.2009):**
https://www.hethport.uni-wuerzburg.de/txhet_besrit/exemplar.php?xst=CTH%20641.2&expl=A&lg=DE&ed=A.%20Chrzanowska
- URL 17. A. Chrzanowska (ed.), hethiter.net/: CTH 641.1 (Expl. A, 04.01.2017):**
https://www.hethport.uni-wuerzburg.de/txhet_besrit/exemplar.php?xst=CTH%20641.1&expl=A&lg=DE&ed=A.%20Chrzanowska
- URL 18. E. Rieken et al. (ed.), hethiter.net/: CTH 361.1.1 (INTR 2009-08-25):**
https://www.hethport.uni-wuerzburg.de/txhet_myth/exemplar.php?xst=CTH%20361.1.1&expl=B&lg=DE&ed=E.%20Rieken%20et%20al.